

TIJD & TAAK

LEDENBLAD VAN DE BANNING VERENIGING - VERSCHIJNT DRIE KEER PER JAAR - DE BANNING VERENIGING ORGANISEERT ACTIVITEITEN OP HET SNIJVLAK VAN LEVENSOVERTUIGING, RELIGIE EN SOCIAALDEMOCRATIE

INTERVIEW MONIKA SIE DHIAN HO

Bij de Wiardi Beckman Stichting was Monika Sie Dhian Ho de drijvende kracht achter het project Van Waarde, over hoe bestaanszekerheid en binding onder druk staan. Als directeur van Instituut Clingendael beschouwt ze de politiek meer op globale schaal. In een pleidooi voor 'inclusief nationalisme' verbindt ze beide perspectieven.

/// » p. 4
/// Foto: Marjolein Vinkenoog

VOEDSELHULP

In Amsterdam is tijdens corona een netwerk van informele voedselhulp ontstaan, waarbinnen actieve en betrokken inwoners anderen proberen te helpen. Dat is mooi, want hulp is nodig. Maar hoe verhoudt dit type wederzijdse betrokkenheid van mensen zich tot de belofte dat de overheid er is voor ons allemaal?

/// » p. 12
/// Foto: Paul te Stroete

NESCIO

Dit jaar verscheen de langverwachte biografie van J.H.F. Grönloh, beter bekend onder zijn pseudoniem Nescio. Tim Zeedijk las het boek over het leven van de schrijver dat (zo weten we dankzij de biografie) in hoge mate samenviel met het tragische verhaal van de Titaantjes.

/// » p. 23
/// Foto: Tim Zeedijk

SEPTEMBER 2021 | IN DIT NUMMER:

REDACTIONEEL 2 | VAN DE VOORZITTER 3 | INTERVIEW MONIKA SIE DHIAN HO 4 | ESSAY: SPELEN OP VELD TWEE 8 | BEELDCOLUMN: VOEDSELHULP 12 | NAOMI LEEST: SLAPEN DOEN WE LATER 14 | HOE VERNIEUWEND EN SOCIAAL IS OMTZIGTS NIEUWE SOCIAAL CONTRACT? 15 | BANNING PRIJS 18 | KLIMAAT NA CORONA: EEN WENKEND PERSPECTIEF VOOR DE SOCIAALDEMOCRATIE? 19 | DE GOD VAN JE TANTE 23 | COLUMN: CANCEL CULTURE IN JE EIGEN BUBBEL 26 | COLOFON: 27 | HET GEDICHT: TJITSKE JANSEN 28

CULTUURKRITIEK

Voordat Joop den Uyl in 1973 minister-president werd, had hij kortstondige regeringservaring opgedaan in het kabinet Cals-Vondeling. Dat trad aan in april 1965 en viel in de nacht van 13 op 14 oktober 1966 tijdens de roemruchte ‘nacht van Schmelzer’. Die nacht liet de fractievoorzitter van de Katholieke Volkspartij Norbert Schmelzer het kabinet onder leiding van zijn partijgenoot Cals struikelen.

De nacht van Schmelzer wordt niet zelden beschouwd als een breuk in de Nederlandse politieke geschiedenis. De verkiezingen die volgden waren de eerste sinds de invoering van het algemeen kiesrecht waarin de confessionele partijen (die later opgingen in het CDA) gezamenlijk geen meerderheid haalden. De nacht was omgeven door dramatiek, ook omdat het de eerste keer was dat de val van een kabinet zich live op televisie had voltrokken. Bovendien had het kabinet-Cals – ondanks dat het zonder tussenkomst van de kiezer geformeerd was – een stevig programma neergelegd. ‘Wij werken voor het jaar 2000’, had de minister-president aangekondigd in zijn regeringsverklaring. Hier was een ploeg aan het werk die het land klaar wilde maken voor de toekomst.

Den Uyl speelde in die regering een bescheiden rol. Hoewel hij als voorman van de Wiardi Beckman Stichting (wbs, het wetenschappelijk bureau van de PvdA), lid van de gemeenteraad van Amsterdam, lid

van de Tweede Kamer en wethouder in Amsterdam al een schat aan politieke ervaring had opgebouwd, was hij nog niet de onbetwiste leidman van de Nederlandse sociaaldemocratie die hij later zou worden. Als minister was zijn belangrijkste wapenfeit ongetwijfeld de aankondiging van de sluiting van alle Nederlandse steenkolenmijnen, in een toespraak in de schouwburg van Heerlen op 17 december 1965. Het was een fundamenteel besluit in het licht van de Nederlandse energievoorziening, met zeker voor het zuiden van Limburg verstrekende consequenties.

Minder impact had de oprichting van de Commissie voor Consumentenaangelegenheden. Deze commissie was bedoeld om de regering te adviseren over onder meer de precieze omschrijving van nieuwe consumentenproducten, maar de minister had een bredere opdracht voor ogen. In zijn toespraak bij de oprichting van de commissie sprak Den Uyl de hoop uit dat het een richtinggevende rol kon spelen bij het sturen van consumentengedrag. Met de stijgende welvaart en het groeiende aanbod aan te verkrijgen goederen, was het belangrijk dat consumenten opgevoed werden tot het maken van de juiste keuzes. Niet alleen als klant, maar vooral ook als burger.

Beide besluiten – het sluiten van de mijnen en de oprichting van de commissie – lijken los van elkaar te

staan, maar voor Den Uyl waren ze nadrukkelijk met elkaar verbonden. In 1963 verscheen het onder leiding van Den Uyl geschreven rapport *Om de kwaliteit van het bestaan*. Daarin was een vlammende kritiek op ongebreidelde consumptie verbonden aan de noodzaak de kwaliteit van publieke dienstverlening op orde te brengen. Private rijkdom mocht niet ten koste gaan van publieke armoede of de kwaliteit van het leefmilieu. Het is een nog altijd interessant rapport, waarin een kritische reflectie op de economische ontwikkeling hand in hand gaat met morele kritiek op de samenleving en een stevig pleidooi voor de waarde van cultuur en vorming.

Als we vaststellen dat het verhaal van links wat sleets geraakt is, wat in dit nummer door verschillende stemmen wordt gezegd, dan kan in een kritische reflectie op onze moderne cultuur wellicht een begin van herstel gevonden worden.

De coronacrisis, de noodzaak van een vérstrekkende klimaatpolitiek, de staat van de publieke sector. Het zijn allemaal thema’s die ook vragen om een verhaal over de grenzen aan de bewegingsvrijheid van mensen en een reflectie op de verhouding tussen wat we willen hebben en wat we willen zijn. Dat waren lange tijd geen thema’s voor politici, maar het lijkt de hoogste tijd dat ze dat opnieuw worden.

Maarten van den Bos

VAN DE VOORZITTER VERBEELDINGSKRACHT IN CRISISTIJD

‘De Bijbel beveelt Adam en Eva de aarde te onderwerpen en erover te heersen. Ze zijn per slot van rekening de kroon op de schepping, begiftigd met een onsterfelijke ziel en daarom verschillend van de rest van de natuur. De mensheid zit nu tegen de existentiële grens van die visie aan. Een snel toenemende technologie, een onverzadigbare honger naar grondstoffen en een angstaanjagend onvermogen om het afval te verwerken dat vooral rijke landen produceren, hebben het geheim van het succes van gisteren veranderd in een recept voor een langzame zelfmoord vandaag. Maar als die visie niet langer bruikbaar is, waardoor kan ze dan vervangen worden? Is het mogelijk om niet alleen de oude economische ideeën achter ons te laten, maar ook de culturele mal open te wrikken waarin drie millenia menselijke ambitie vastzitten?’

Met deze indringende passage eindigt filosoof en schrijver Philipp Blom zijn prikkelende essay *Het grote wereldtooneel. Over de kracht van de verbeelding in crisistijd* (2020). Blom schrijft over de klimaatcrisis ten tijde van de coronacrisis. In hoeverre de pandemie ons zal aanzetten tot een serieuze aanpak van de klimaatcrisis, de tijd zal het leren. De fundamenteel gewijzigde maatschappelijke omstandigheden dwingen in ieder geval tot verbeeldingskracht. Tot een nieuwe visie, een ander mens- en wereldbeeld, een nieuw verhaal. Zonder een tegelijk inspirerend, samenbindend en doeltreffend nieuw verhaal zullen we nooit gemotiveerd zijn om onze houdingen en handelingen als samenleving werkelijk te wijzigen.

Bloms essay gaat over het vermogen om de verbeelding aan het woord te laten. Over de kracht van verhalen

en de durf om een nieuw verhaal te schrijven. Er mee te experimenteren. Het gaat ook over de noodzaak om bij het schrijven van dat nieuwe verhaal denkers en dichters te betrekken. Kunstenaars. Want juist zij treden buiten de gebaande paden en bieden een ander zicht op de werkelijkheid. En – zo voeg ik toe – nodig zijn ook politici die verder durven kijken dan de eerstvolgende verkiezing en laatste opiniepeiling.

Nu hebben we niet alleen met een klimaat- en coronacrisis te maken, maar ook met een crisis van links. Zie de recente verkiezingsuitslag. Over wat er wel en vooral niet deugt aan het verhaal van links zijn inmiddels boekenkasten vol geschreven. Duidelijk is dat het failliet van het neoliberale verhaal nog niet heeft geleid tot een inspirerend én electoraal wervend verhaal op links. De contouren van dat linkse verhaal zijn inmiddels wel zichtbaar wat mij betreft. Een samenleving waarin natuur en welvaart met elkaar in balans zijn en waarin vooruitgang niet alleen in materiële maar vooral ook in sociale cijfers wordt uitgedrukt. Een samenleving waarin individu en gemeenschap weer op elkaar betrokken zijn en waar de overheid kansen schept voor wie dat nodig heeft, op het gebied van onderwijs, werk en wonen. Een samenleving met een goed georganiseerde en betrouwbare overheid die nieuwe vormen van solidariteit organiseert, maar betrokken burgers ook ruimte geeft voor eigen initiatief. Een samenleving waarin politiek niet alleen polariseert maar poogt uit te drukken wat ons met elkaar verbindt, ruimte schept voor ontmoetingen over kloven heen en burgers betreft bij het besluitvormingsproces.

Koen Holtzapffel is voorzitter van de Banning Vereniging.

Monika Sie Dhan Ho
foto: Marjolein Vinkenoog

DE COLLECTIEVE VOORWAARDEN VOOR GREEP OP HET LEVEN

In het vorige nummer van *Tijd & Taak* riep Jet Bussemaker op om het Van Waarde-onderzoek nieuw leven in te blazen. Monika Sie Dhan Ho stond als directeur van de Wiardi Beckman Stichting aan de wieg van het project, dat in de kern ging over de vraag hoe de politiek mensen greep geeft op het leven, in een wereld die almaar ingewikkelder lijkt te worden. Een goede aanleiding om Monika Sie Dhan Ho te vragen hoe zij terugkijkt op haar werk bij de Wiardi Beckman Stichting en haar huidige werk bij het Instituut Clingendael.

∞ Door Evelien Polter & Joke van der Neut

Hoe kijk je nu aan tegen het Van Waarde-onderzoek? Ben je het eens met de oproep van Bussemaker?

Van Waarde staat voor een habitus in de politiek. Een habitus van actieonderzoek, het ophalen van verhalen uit het dagelijks leven van mensen. Om vervolgens samen met wetenschappers te kijken om welke waarden en belangen het gaat, wat er onder druk staat en wat we als beweging moeten doen. Het gaat om *responsief* bestuur, het luisteren naar burgers koppelen aan een politiek die hun belangen vertegenwoordigt en waarden verdedigt. Voor de toekomst van de democratie is het belangrijk dat dit meer de habitus van politieke leiders wordt. Daarom was ik heel gelukkig om te lezen dat Jet Bussemaker, als politiek leider en ervaren bestuurder, vond dat het Van Waarde-project moet worden gerevitaliseerd.

Wat vond je van de verkiezingscampagne van de PvdA?

Het trof me dat de campagne voornamelijk over gelijke kansen ging,

terwijl dat vandaag de dag niet meer het hele verhaal kan zijn. Onderwijs kan naar gelijke kansen streven, maar de ongelijkheden tussen de gezinnen waarin kinderen opgroeien blijven heel groot. De maatschappij verwordt bovendien steeds meer tot een diplomademocratie. Terwijl de waarde van de mensen voor de samenleving helemaal niet een-op-een correspondeert met een masterdiploma. Mbo-leerlingen krijgen niet de waardering die zij verdienen. Het verhaal gericht op gelijke kansen was in de jaren vijftig en zestig belangrijk, ook voor Lilianne Ploumen als dochter van een melkboer. Maar vandaag de dag moeten we ook kijken naar gelijkere uitkomsten. Minder grote verschillen in inkomen, beter belonen wat waardevol is voor de samenleving, meer inspraak voor mensen die niet hebben doorgeleerd. Onderwijs dat minder selecteert en meer leert, meer gericht op het bereiken van een goed en gerespecteerd leven dan het hoogste onderwijsniveau.

De verkiezingscampagne ging naast gelijke kansen ook over zekerheid. Hoe sta je daar tegenover?

Bestaanszekerheid en goed werk waren waarden die centraal stonden in veel verhalen die we hoorden van de geïnterviewden in het Van Waarde-onderzoek. In die zin was het een responsieve campagne. Daarnaast zie je dat veiligheid belangrijk is geworden voor mensen. Er is een groter besef ontstaan van hoe uitzonderlijk hoog onze kwaliteit van bestaan is en daarbij is een gevoel van bedreiging gekomen voor alles wat van buiten komt. De PvdA moet ook responsief zijn ten opzichte van deze onzekerheden. Bestaanszekerheid in economische zin was in 2013 na de financiële crisis het meest actuele thema. Maar inmiddels is het bijna 2022 en is de geopolitieke turbulentie en de instabiliteit rond Europa toegenomen. We krijgen waarschijnlijk als gevolg van de corona-epidemie een tweede

migratiecrisis. Omdat er grote economische naschokken komen in de landen rondom Europa, net als na de crisis van 2008. Die financiële crisis leidde toen tot de Arabische Lente in 2011. Mensen rond Europa hadden geen werk, geen eten, ze kwamen in opstand tegen hun regeringen. Nederlanders zien dat de irreguliere migratiestromen uit Tunesië richting Italië weer toemen. En ze zien de opkomst van China. Dit maakt dat de verzuchting naar veiligheid en de roep om continuïteit van onze manier van leven veel centraler is komen te staan. Het is belangrijk om je partijprogramma in dat opzicht te actualiseren.

Hoe kijk je terug op het project Van Waarde?

Ik denk dat het mobiliserend heeft gewerkt binnen de Partij van de Arbeid. Leden raakten geïnspireerd doordat sociaaldemocratische waarden opnieuw centraal gesteld werden en het idee om actieonderzoek te verbinden aan de dagelijkse politiek sprak veel afdelingen aan. Binnen de partij heeft het een kompas geboden aan sommige politici. Lodewijk Asscher heeft als minister van Sociale Zaken Van Waarde als leidraad gebruikt in zijn beleid gericht op bestaanszekerheid en goed werk. Maar de deelname van de PvdA aan het Paarse bezuinigingskabinet Rutte II na de bankencrisis, waar onvoorbereid een grote decentralisatie van de verzorgingsstaat is ingezet, liet een grote discrepantie zien tussen de Van Waarde-koers en het coalitiebeleid van Rutte II.

Binnen de partij was er een schisma over het belang van het Van Waarde-onderzoek. Hoe kijk je daar nu tegenaan?

Ik denk dat er een schisma is binnen veel politieke partijen tussen liberale bestuurders aan de ene kant, en gemeenschapsdenkers die een responsievere politiek voorstaan aan de andere kant. Dat zie je echt niet alleen binnen de sociaaldemocratie. Binnen het CDA zag je ook een

conflict tussen liberale bestuurders en Pieter Omtzigt. Binnen de vvd had je schrijvers van een manifest zoals Luuk van Middelaar [Liberaal Manifest 2005, EP en JvdN], die de centrale rol van de staat benadrukten, en bestuurders die daar weinig mee deden. Gemeenschapsdenkers zien de staat als een belangrijk vehikel voor een werkzame gemeenschap, om de collectieve voorwaarden voor individuele vrijheid tot stand te brengen. Die stroming zit in de PvdA, het CDA, de SP en getuige dat manifest dus voor een deel zelfs in de vvd. Daarnaast is er een sterke liberale stroming in partijen die veel meer gericht is op de equipering van het individu. Die liberale stromingen verliezen de collectieve voorwaarden van individualisering uit het oog. Zij staan een individualisme voor dat tegen mensen die een burn-out oplopen in het onderwijs zegt: 'Hier heb je een zelfhulp cursus, veel succes ermee'. Zij kijken niet naar het onderwijssysteem, waar burn-outfabrieken zijn ontstaan, maar naar het individu dat het zelf moeten oplossen.

Als je als politieke beweging geen nieuwe collectiviteiten aanreikt zoals de arbeidersbeweging vroeger was, zoals de vakbond en de staat wel doen, dan staan mensen er alleen voor. Dan kun je ze nog zo goed equiperen en gelijke kansen geven maar in hun eentje krijgen ze geen greep op het leven. En daar ging het om in het Van Waarde project, greep op het leven, en om het besef dat een werkzame gemeenschap daar cruciaal voor is. Het gaat om het erkennen van het belang van de collectieve voorwaarden voor individuele vrijheid en waardigheid. De grote slogan achter de Brexit-campagnes was: *Take back control*. Daar wordt meewarig over gedaan omdat uit de EU stappen niet de beste manier is om greep op het leven te krijgen in deze tijd, maar de slogan en zijn succes zeggen wel wat de mensen willen. De PvdA kan daar wat van leren.

Tjeenk Willink betoogt dat er naast revitalisering van sociaaldemocratische waarden een visie nodig is op de rol van de overheid. Ben je het met hem eens?

Tjeenk Willink is de afgelopen jaren, en ook nu in de coronacrisis, op zijn wenken bediend. Van links tot rechts wordt gepleit voor een sterke staat omdat iedereen wel ziet dat zonder die staat we de zaak niet overeind hadden gehouden. De ervaring van de krediet- en de coronacrisis hebben dat besef teruggebracht. Er is bijna niemand meer die betwist dat de staat de laatste reddingsboei is.

Veel mensen verlangen daarnaast echter ook naar een afbakening van hun gemeenschap die hun veiligheid, bestaanszekerheid en een zekere continuïteit van hun manier van leven kan bieden. Dat verlangen werd de afgelopen decennia slecht bediend door de christen- en de sociaaldemocratie. Mede daardoor zien we dat er, net als in de jaren dertig, een exclusief nationalisme opkomt dat die gemeenschapsafbakening wel biedt. Dat nationalisme definieert de natie in termen van één religie of één etniciteit. Als moslim hoor je er niet echt bij, in het Nederland van de pvv of Forum. De vraag is of andere partijen hier een inclusief nationalisme tegenover kunnen stellen, dat consistent is met hun traditie. Zo heeft Rutte een liberaal inclusief nationalisme weten te definiëren met zijn Nederland van de hardwerkende Nederlander. Als een moslima hard werkt dan kan ze bij het Nederland van de vvd horen.

De grote vraag is of de sociaaldemocratie die behoefte aan gemeenschapsafbakening en gemeenschapswaardering weet te vertalen in een programma dat in haar traditie past. Wat nodig is, is een afbakening van de gemeenschap op een inclusieve manier, op basis van gedeelde waarden, op basis van instituties die een gemeenschap definiëren, zoals onze sterke verzorgingsstaat,

en onze seculiere samenleving. Een sociaaldemocratisch inclusief nationalisme zal bovendien altijd de waarde en noodzaak van internationale samenwerking benadrukken.

Wat is het narratief van de sociaaldemocratie?

Dat is een narratief dat gemeenschapszin weer meer centraal stelt. Het individualisme als geloof is zo alomtegenwoordig geweest, dat de collectieve voorwaarden voor de individualisering, voor individuele vrijheid en waardigheid, uit het oog zijn verloren. Iedereen dacht dat we het zelf wel konden, als we maar genoeg werden toegerust. Het is ook een narratief dat niet bang is om de natiestaat centraal te stellen. Het is belangrijk te erkennen dat de natiestaat de meest werkzame gemeenschap is geweest om mensen greep op het leven te laten krijgen. In de natiestaat hebben we de verzorgingsstaat gebouwd, onderwijssystemen ontwikkeld. Door de schandvlek van het exclusieve nationalisme in de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog zijn we in de decennia die volgden teveel meegegaan in het wegdenken van grenzen in Europa, zagen we niet hoe wezenlijk de natiestaat is voor sociaaldemocratische politiek. De Europese Unie is voor de natiestaten van Europa heel belangrijk. Ik zie de Unie vooral als een verzameling instituties die natiestaten equiperen om onze Europese manier van leven te beschermen in een turbulente wereld. De EU moet natiestaten daarbij helpen in plaats van hinderen.

Dus de natiestaat om greep te krijgen op het leven?

Je kunt trachten greep te krijgen op het leven met wat ik kleine identiteiten noem, dus doordat je een Turkse achtergrond hebt, zwart bent, vrouw of homo. Maar daarnaast zijn er drie grote identiteiten die mobiliserend hebben gewerkt in de geschiedenis, namelijk natie, religie en klasse. Dat zijn identiteiten waardoor grote groepen mensen gemobiliseerd zijn en die een belofte in zich hadden:

als je van ons lid bent, dan zul je te eten hebben, waardig kunnen leven. Dat zijn identiteiten die een samenlevingsproject kunnen realiseren. Daar zijn die kleine identiteiten niet toe in staat, die kunnen geen betere kwaliteit van leven voor de hele samenleving realiseren.

We moeten ons als burgers mobiliseren in tijden van globalisering en internationale turbulentie, en daarvoor is de natiestaat het meest werkzame vehikel. Natiestaten die op Europees én internationaal niveau samenwerken, met het oog op een betere wereld. Inclusief nationalisme kan er aan bijdragen dat mensen zich solidair voelen in het licht van deze grote uitdagingen. Macron probeert dat te verwoorden in contrast met het exclusieve nationalisme van Le Pen. Biden's politieke discours is in feite inclusief nationalisme in contrast met het exclusieve nationalisme van Trump. Wiardi Beckman beschreef ook al hoe hij een zekere historische lotsverbondenheid voelde met andere Nederlanders. Het besef dat je op de schouders van je voorouders staat. Voor mij persoonlijk geldt het besef dat mijn deels Chinees-Indonesische familie geïntegreerd is geraakt in de Nederlandse samenleving en daar dankbaar voor is. Dat je je als burger schatplichtig voelt aan wat hier is opgebouwd. Als migrantenkind voel ik dat ook.

Je werd in 2016 directeur van Instituut Clingendael, na acht jaar Wiardi Beckman Stichting. Clingendael richt zich vooral op buitenlandse politiek. In recente publicaties geef je aan dat de geopolitieke vakantie van Europa voorbij is. Wat bedoel je hiermee?

Als we onze kwaliteit van leven willen behouden, dan hebben de Europese natiestaten de EU nodig. En als de Unie speler wil worden in de wereld in plaats van speelbal, dan is een geopolitieke Europese Unie essentieel. Als leiders als Rutte spreken over geopolitiek, dan hebben ze het er vooral over dat machtspolitiek noodzakelijk wordt, niet alleen soft, maar ook hard

power. Maar Europese geopolitiek betekent ook denken vanuit een terri-
toir, vandaar immers 'geo'-politiek.
Daar is een afgebakende gemeen-
schap voor nodig met een collectieve
identiteit, een Europese gemeenschap.

Nederland heeft Europa tot nu toe
vooral gezien als een plek waar veel
te verdienen valt en waar je zonder
paspoort rond kunt reizen. We spre-
ken over de Europese *gemeenschap*,
maar er is eigenlijk alleen een eco-
nomische en politieke gemeenschap
in de zin van een markt en instituties,
geen sociale en een culturele gemeen-
schap. Het herstelfonds voor corona
is een solidaire actie. Dat dat gelukt
is, is een stap in de richting van een
Europa als een sociale gemeenschap.
Cultureel is de EU behoorlijk hetero-
geen; je ziet dat in de lidstaten ver-
schillend wordt gedacht over waarden.
Landen als bijvoorbeeld Polen en
Hongarije zijn diep christelijk en dat
is in landen als Nederland en Zweden
niet meer het geval. In een Europees
onderzoek stelde men de vraag: 'Is
het logisch dat bij banenschaarste
de kostwinner wordt voorgetrokken
op de arbeidsmarkt?' In Zweden was
een paar procent van de bevolking
het daarmee eens. In Polen vond
meer dan een kwart van de mensen
dat. Voor externe betrekkingen kun
je nog 'jammer' zeggen als Orbán
het ergens niet mee eens is. In de EU
is daar een procedure voor bedacht,
namelijk constructieve abstinentie,
dus constructief afzijdig blijven zon-
der te blokkeren met een veto. De
Europese Unie kan dan toch voort-
gaan als één of twee landen dat niet
willen. Binnen de EU is enige accom-
modatie van diversiteit nodig, maar je
ziet met de nieuwe wet van Orbán
dat die discussie over Europese waar-
den nu volop gaande is.

*Welke politieke leiders of schrijvers zijn
voor jou een inspiratiebron?*

Wiardi Beckman was een jonge
politieke leider in een tijd die ver-
gelijkbaar is met de onze, de jaren
dertig van de vorige eeuw. Hij
tastte toen naar dat inclusieve

nationalisme zoals wij nu ook
moeten doen. Hij probeerde de
nationale gedachte te verwoorden
op een manier die niet vreemd zou
zijn aan de sociaaldemocratie. Hij
deed dat door bepaalde waarden
in de Nederlandse traditie in de
schijnwerpers te zetten, zoals vrij-
heid en verdraagzaamheid. En hij
bleef een internationalist. Naast
Wiardi Beckman zijn het vooral
sociologen die mij inspireerden.
Jacques van Doorn, Bart Tromp,
Kees Schuyt en meest recent Mark
Elchardus, die in het Van Waarde-
onderzoek een belangrijke rol
speelde. Hij werkt nu aan een boek
over gemeenschapsdenken en het
belang daarvan voor identiteit.

*Zou je terug willen naar een functie in
de politiek?*

Sociaaldemocratie is een visie op
het goede samenleven. Die visie
wordt niet alleen verdedigd bin-
nen de sociaaldemocratische poli-
tiek, dat kan op veel verschillende
plekken: in het onderwijs, bij Tijd
& Taak, bij Clingendael. Mijn inzet
is onverminderd. Ik wil, zonder
politiek te bedrijven, de instituti-
onele voorwaarden scheppen voor
bestaanszekerheid en veiligheid.

*Monika Sie Dhian Ho werd op 1 januari
2008 directeur van de Wiardi Beckman
Stichting (WBS), het wetenschappelijk
bureau van de Partij van de Arbeid. In
2010 startte de WBS het onderzoeks-
project Van Waarde. Het beoogde een
ideologisch tegenwicht te bieden tegen
de amorele hardheid van de economie
enerzijds en al te technocratisch bestuur
anderzijds. In dit onderzoek ging het om
waarden als bestaanszekerheid, goed
werk, verheffing en binding. Op het
partijcongres van 2013 nam de PvdA
een resolutie aan waarin de politiek-ide-
ologische koers voor de volgende jaren
werd vastgelegd op basis van de resul-
taten van het Van Waarde-project. In
het boek Eerst als het is (foto) werden
een essay en lezing van Monika Sie
Dhian Ho over het project gebundeld.
Toenmalig partijvoorzitter Hans Spek-
man wilde dat zijn partij in het politieke
denken een omslag maakte 'van ik naar
ons'. Sie Dhian Ho werd een verkies-
bare plaats op de kandidatenlijst aan-
geboden. Zij ging op dat aanbod niet
in omdat ze de Van Waarde-resolutie
van 2013 onvoldoende terugzag in het
gevoerde kabinetsbeleid.*

*In 2016 werd Sie Dhian Ho directeur
van Instituut Clingendael, een onaf-
hankelijke denktank op het gebied van
de internationale betrekkingen. Eén
van de taken van dit instituut is het
opleiden van diplomaten. De onder-
zoekstak van Clingendael publiceert
onder andere een 'Buitenland Baro-
meter' die periodiek peilt hoe mensen
over internationale politiek denken,
zoals migratie, klimaat en China. En
ze organiseren (online) bijeenkomsten
over buitenlandse politiek waar veel
burgers aan deelnemen. Vlak voor Sie
Dhian Ho directeur werd is Clingendael
statutair onafhankelijk geworden; vanaf
toen moesten ze als kennisinstituut
op de internationale markt overleven.
Clingendael geeft advies ten behoeve
van het Nederlandse regeringsbe-
leid, niet alleen meer op het terrein
van buitenlandse zaken en defensie,
maar ook bijvoorbeeld over migratie
en asielbeleid, en aan steden, provin-
cies en bedrijven die relaties hebben
ontwikkeld met China.*

SPELEN OP VELD TWEE

Waarom werd links zo klein bij de afgelopen verkiezingen? Het is een ogenschijnlijk eenvoudige vraag die, bij nadere beschouwing, helemaal niet zo gemakkelijk te beantwoorden is. Dat is echter geen reden het zoeken naar een antwoord maar achterwege te laten. Want of er nu deelgenomen wordt in een regering of gekozen wordt voor de oppositie, samengewerkt of gefuseerd op links; ooit komen er weer verkiezingen.

✂ Door Maarten van den Bos

Terugkijken is altijd gevaarlijk, want achteraf weten we alles vaak zoveel beter. In een schitterende beschouwing over de problematische kanten van de geschiedschrijving schreef historicus Johan Huizinga al in 1912 dat het vaak al te verleidelijk is het moment dat 'wij de historische feiten gerangschikt hebben, zoodat wij er een begrijpelijk verband in zien, dat begrijpelijk verband te houden voor een als onvermijdelijk bewezen oorzakelijkheid'.

Die bewezen oorzakelijkheid bestaat – aldus Huizinga – echter nogal eens alleen in het hoofd van de bedenker. Goede geschiedschrijving heeft altijd oog voor de griligheid van het verleden, voor de onuitwisbare rol van het toeval. En respect voor het zoeken en tasten van historische actoren. Zij moeten het immers per definitie doen met de gebrekkige kennis van toen.

Ondanks dat Huizinga alom beschouwd wordt als een van de grootste historici die Nederland heeft voortgebracht, zou het zomaar kunnen dat ik tegen deze even verstandige als matigende inzichten

gezondigd had. Zoals de beste stuurlied doorgaans aan wal staan, zo staan de beste politiek strategen na het sluiten van de stembussen klaar om te vertellen hoe het dan wel had gemoeten. Maar deze keer was dat onmogelijk, ik was er immers zelf bij. Nadat het bestuur van het gewest Gelderland me net voor de zomer van 2020 benaderde met de vraag of ik er niet voor voelde kandidaat te zijn voor het Kamerlidmaatschap, stond ik verschillende gesprekken later op een eervolle dertigste plek op de PvdA-lijst. Na het terugtreden van Lodewijk Asscher als lijsttrekker werd dat nummer negenen-twintig. Reden te meer om eens terug te kijken en te proberen de inzichten opgedaan tijdens deze wonderlijke verkiezingscampagne te verbinden met een aantal gedachten over de sociaal-democratie van vandaag en morgen.

Welk beest, welke bek?

Nadat het gewest belde moest ik wel even slikken. Iedereen die de politiek een beetje volgt, weet wat er van Kamerleden gevraagd wordt. Lange dagen, keihard werken, weinig thuis.

Was dat het allemaal wel waard? Het bleef een vraag, ook tijdens de gesprekken met de kandidaatstellerscommissie. Desondanks viel de afweging voor de commissie de goede kant op, zij het dat het telefoontje van de voorzitter over de uiteindelijke plek op de lijst ook voor enige opluchting zorgde. Een eervolle plek, maar in alle redelijkheid geen reëel uitzicht op een zetel. Dat was misschien niet de inzet, maar wel een prima uitkomst.

Daar kwam bij dat ik onder de indruk geraakt was van 'de zorgvuldigheid van het proces', zoals dat heet. Ondanks de beperkingen vanwege corona deed de commissie alle mogelijke moeite te achterhalen wie ik was, wat ik kon, wat ik nog moest leren en waarom ik op die lijst zou passen. De commissie moet het nodige inzicht verworven hebben in de kennis en kunde en de sterktes en zwaktes van alle geselecteerde kandidaten. Dat was vervolgens echter niet te merken in de voorbereiding van de campagne. Politici in campagnetijd zijn eenheidsworst. Er is een kernboodschap,

In debat met onder andere Lisa Westerveld (GL) tijdens het studentendebat in Lux Nijmegen onder leiding van Robbert Rademakers, foto: Jetske Adams.

een plan en daarin ben je (al naar gelang je plek op de lijst) pion of paard. Maar dat is het dan wel.

Ergens is dat ook wel verklaarbaar. Een succesvolle politieke campagne vereist een strak geregisseerde aanpak, zo weet iedereen die daarover wel eens wat gelezen heeft. Binnen kaders was er ruimte voor eigen ideeën, maar dat moest ook weer niet al te gek worden. Voorlichters waren beschikbaar om 'persmomenten' mee af te stemmen, activiteiten of debatten mee voor te bereiden. Zeker van kandidaten buiten de top tien werd ondertussen vooral verwacht geen onnozelheden uit te halen. Dat zal overigens bij andere partijen niet anders zijn en kan wellicht ook moeilijk anders in een democratie waarin kiezers in de eerste plaats vooral toeschouwers zijn geworden. Deze keer nog sterker dan op andere momenten, omdat zoveel afhangt van dat wat de dagelijkse tv-uitzendingen haalde. De spreekwoordelijke zaaltjes waren vanwege corona niet beschikbaar, debatten moesten veelal digitaal.

Maar wie even een paar stappen terugzet, kan niet anders dan constateren dat er in de PvdA een zekere angst is geslopen. De partij doet op momenten denken aan een traumaslachtoffer dat bij het horen van een krakende tak het ternauwernood overleefde ongeluk herbeleeft. De laatste regeerperiode hangt als een donkere wolk boven alles. Nog steeds. Bijkomstigheid van de grotendeels gedigitaliseerde campagne was dat kandidaten veelvuldig met partijgenoten in gesprek gingen. Avond aan avond was er een digitaal bezoek aan verschillende afdelingen. Dat was leuk, leerzaam en vaak gezellig. Maar zodra het over 'het kabinet' ging sloeg de sfeer nogal eens om. Weinig onderwerpen lijken het kader van de partij zo te raken als de deelname aan Rutte II.

Ergens is dat niet verwonderlijk, gezien de enorme dreun die de kiezer in 2017 aan de PvdA uitdeelde. Onder leden werd die uitslag nogal eens beschouwd als een corrigerende tik, door de kiezer uitgedeeld voor

de fouten gemaakt na 2012. Maar klopt dat beeld eigenlijk wel? Historicus Wilfred Scholten merkte in zijn biografie over Asscher terecht op dat uit nationaal kiezersonderzoek gebleken was dat 'de PvdA niet zozeer was afgerekend op haar harde beleid, maar dat de kiezers geen idee hadden waar de partij voor stond'. Een verkiezingscampagne gaat nooit alleen over het verleden, maar zeker net zoveel over de toekomst.

Voor wie zich echter geen rekenschap geeft van dat verleden, is het ingewikkeld zich op de toekomst te richten. Net als in 2017 wordt momenteel verzocht dat alweer een commissie de uitslag laten analyseren niet wenselijk is. We moeten 'het beest in de bek kijken', stelde Menno Hurenkamp in een beschouwing in *Socialisme en Democratie*. Maar welk beest dat dan wel is en waar nu precies die bek zit, dat wordt nergens duidelijk. Dat was in 2017 niet anders, toen burgemeester Paul Depla de verkiezingsuitslag in een essay afdeed als een bedrijfsongeval. Het essay van Depla werd derhalve nooit de gezaghebbende streep onder het verleden die wel nodig was. Door opnieuw niet te kiezen voor een grondige evaluatie, is het risico dat die streep ook nu niet gezet wordt. En natuurlijk kun je stellen dat de PvdA deze keer niet verloor, maar is het bestendigen van wat tot voor kort nog als een incident beschouwd werd niet minstens net zo erg?

Krampachtig vasthouden aan de kernboodschap

De kramp die in de campagne zat was, voor mij althans, op momenten wel voelbaar. Het aantal keren dat de mensen die ervoor doorgeleerd hebben aangaven dat het belangrijkste was geen stomme fouten te maken, was niet op een hand te tellen. Dat zegt overigens niets over die mensen, de kundige betrokkenheid bij alles wat je als kandidaat moest doen en laten was heel leerzaam. Maar het zegt alles over een partij die verdeeld

is over haar (recente) verleden en (mede daardoor) niet goed weet wat ze met de toekomst aan moet. Het gegeven dat links geen ‘verhaal’ meer zou hebben is intussen gezonden cultuurgood geworden. Je hoort het overal. Het aantal pogingen te beginnen dat verhaal te schrijven lijkt omgekeerd evenredig aan de herhaalde klacht dat het ontbreekt.

Natuurlijk was er de ‘kernboodschap’, alfa en omega van de politieke campagne. Grofweg kwam die erop neer dat de coronacrisis zichtbaar gemaakt had wat mensen al langer ervaren. Dat wezenlijke zaken in Nederland scheefgegroeid zijn. Een goede woning, fatsoenlijk werk, een steuntje in de rug als dat nodig is. Op die constatering volgde de oproep dat het anders kan, als we het samen doen. Middels ‘ons plan voor een eerlijker en fatsoenlijker Nederland’. De kernthema’s uit dat plan waren vervolgens helder: betaalbaar wonen, investeren in werk en de publieke sector, een samenleving waarin iedereen erbij hoort. De gekozen zwarte schapen ook: huisjesmelkers, grootaandeelhouders en (zij het wat impliciet) zij die verdeeldheid zaaien. Het was een boodschap die ondersteund werd door een scherp, links verkiezingsprogramma. Alleen kwam die boodschap ook over? Volgens mij niet, en wel om drie redenen.

Ten eerste was er – zoals gezegd – sprake van een zekere angst voor het ongewisse. Een kandidaat met weinig ervaring: oppassen geblazen. Dat leek lastig, met een lijst die gemiddeld aanzienlijk jonger was dan ooit te voren. Niet weg van de kernthema’s, geen ingewikkelde discussies over klimaat en immigratie. Thema’s immers die de achterban van de PvdA verdeeld leken te houden en waarover een stevig debat in de partij in eerdere jaren helaas was uitgebleven. En maak het niet te ingewikkeld. Niemand zit te

wachten op de complexiteit van ‘het gemeentefonds’ waar meer geld in moet om lokaal de jeugdzorg te kunnen betalen of op de technische achtergrond van de broodnodige verhoging van het minimumloon. Maar zijn we het niet aan onze stand als politici verplicht juist wel uit te leggen dat sommige onderwerpen ongemakkelijk en ingewikkeld zijn? Als dat in een moderne campagne niet meer zou kunnen, wat is politiek dan meer dan showbusiness?

Ten tweede wilde het niet lukken van het centrale thema van de campagne ook een politiek vraagstuk te maken: de coronapandemie. Die werd beschouwd als een soort vergrootglas, door de pandemie zagen we dingen beter. Maar het was geen politiek thema, in die zin dat je er verschillend over kon denken. En dat terwijl de gevolgen van de pandemie niet gelijkelijk verdeeld zijn. Wie beschikte over ruimte en een internetverbinding, kon zorgen voor goed onderwijs in de maanden dat de scholen dicht waren. Wie een comfortabele baan had als bestuurder of consultant kon prima thuiswerken, wier inkomen afhankelijk was van het sorteren of bezorgen van pakketten liep enorme risico’s. Om over tal van mensen in cruciale diensten als de zorg, de politie, de schoonmaak en de levensmiddelen nog maar te zwijgen. Zowel de oorzaken als de gevolgen van de pandemie waren en zijn een politiek vraagstuk. Maar zo werd het in de campagne bewust niet aangepakt, de kiezer zat immers niet te wachten op verdeeldheid. De onaantastbaarheid van Mark Rutte was daarmee gegeven.

Ten derde was er wel een interessante set aan maatregelen (een ‘plan’) maar miste het cement ertussen. Wat verbond al die maatregelen nu met elkaar, waarom zijn ze nodig? Welke samenleving staat ons als sociaaldemocraten voor ogen? Hoe komen we daar en wat moeten

we ervoor doen en laten? Het zijn vragen die niet zo gemakkelijk te beantwoorden zijn. Waarom willen we bij elkaar horen, wat verbindt ons met elkaar, wat hebben we over voor een ander? Het waren vragen die uit die politisering van de coronacrisis hadden kunnen voortvloeien, maar dan heb je als partij wel een mensenmaatschappijvisie nodig om de antwoorden aan te kunnen toetsen. En die lijkt – los van alle waardering voor het programma – te ontbreken.

De Bulgaarse denker Ivan Krastev schreef al vrij vroeg na de uitbraak van corona dat de politieke gevolgen van de pandemie juist in Europa het ingrijpendst zouden zijn. Dit ‘omdat de pandemie het fundament waarop het Europese project is gebouwd aan het wankelen brengt – namelijk dat afhankelijkheid van elkaar de beste garantie biedt voor veiligheid en voorspoed’. Dat geldt zowel op het niveau van de Europese samenwerking, als op kleinere schaal. Als we niet meer afhankelijk kunnen of willen zijn van elkaar, wie vangt dan de hardste klappen op? Dat zijn niet die mensen die zichzelf kunnen beschermen tegen de onzekerheden van de moderne economie. Wie die onzekerheden daarom wil wegnemen, komt er niet met maatregelen om precies dat te doen alleen. Die heeft in de eerste plaats een verhaal nodig over waarom dat ook al weer nodig was. Waarin solidariteit, gemeenschapszin en veiligheid met elkaar verbonden worden.

Op verhaal komen

Nu kan dit alles aan de boodschapper en niet aan de boodschap gegeven hebben. Er is veelvuldig gewezen op de late wissel van partijleider en dat zal zeker niet geholpen hebben, maar daar gaat het me hier niet om. Als kandidaat draag ook ik in alle bescheidenheid de gedeelde verantwoordelijkheid voor de uitslag. De analyse is mede daardoor bepaald, in de volle wetenschap dat tal van anderen het campagnevoeren veel en veel

beter beheersen dan ikzelf. Want als ik ondanks bovenstaande ergens van onder de indruk geraakt ben, is het wel van de creativiteit en energie van tal van betrokken kandidaten, medewerkers en vrijwilligers. Dus wellicht zijn bovenstaande overwegingen vooral een gevolg van eigen onkunde.

Feit is evenwel dat een frank en vrij debat nodig is over de toekomst van de sociaaldemocratie. Willen we op verhaal komen, dan is het zaak daar te beginnen. Als dat een open deur zou zijn, waarom gaan we er dan zo moeizaam door? Wellicht omdat het vaak gaat over ‘onze waarden’, maar zijn die de basis voor een goed gesprek? De uiteindelijke uitkomst van het veelbesproken Van Waarde-project is (deels ondanks de inzet van de initiatiefnemers) een scorelijst geworden om te komen tot een antwoord op de vraag of partijgenoten (niet zelden dragers van bestuurlijke verantwoordelijkheid) wel Van Waarde genoeg zijn (vaker niet dan wel). De kernbegrippen uit het project – bestaanszekerheid, goed werk, verheffing en binding – zijn belangrijk, maar vertellen niet het hele verhaal. Kun je ook sociaaldemocraat zijn als je er andere waarden op nahoudt? Bovendien blijft al te zeer in het verborgene dat de oorspronkelijke bedoeling van het project te veel op de achtergrond geraakt is. Dat ging niet over het wat, maar het hoe van politiek. Over de vraag hoe mensen politiek weer gaan beschouwen als een manier om greep te krijgen op hun leven in een wereld vol onzekerheden.

Het lijken me twee kernvragen: hoe brengen we mensen met verschillende achtergronden bijeen in een politiek programma en hoe nodigen we mensen uit te geloven dat ze middels het najagen van dit programma de greep op hun eigen leven kunnen versterken? Antwoorden op die vragen zijn te vinden in de rijke traditie van de sociaaldemocratie, maar niet

door die heilig te verklaren. Met de antwoorden van gisteren zijn de problemen van morgen niet op te lossen. Wellicht is het dus goed vooral inspiratie te vinden in die momenten dat heilige huisjes juist gesloopt werden, om met de brokstukken te bouwen aan nieuwe fundamenten. Als links niet bereid is de eigen verworvenheden ter discussie te stellen, lopen we vast in conservatisme.

De andere kant van de medaille is dat een ongericht radicalisme geen oplossing zal zijn. In de inleiding van het befaamde Plan van de Arbeid uit 1935 werd al vastgesteld dat praktische verbeteringen in het leven van mensen wellicht de socialistische heilstaat niet naderbij brengen, maar men moest ergens beginnen. Die gedachte, dat de sociaaldemocratie de bestaande samenleving wil versterken in plaats van een geheel nieuwe te scheppen, is en blijft belangrijk. De Belgische sociaaldemocraat Paul Magnette vatte dat enkele jaren geleden in zijn boek *La gauche ne meurt jamais* treffend samen in de analyse dat sociaaldemocratische politiek niet moet gaan om ‘meer overheid’ of ‘directe revolutie’, maar om het bewaken van de menselijke waardigheid door weerstand te bieden aan de ‘geest van het kapitalisme’. Door grenzen te stellen aan dat wat aan de wetten van de markt wordt gelaten, door te garanderen dat recht en zeggenschap prevaleren boven de macht van het geld en door geboekte winsten eerlijk te verdelen. Niet meer, maar zeker ook niet minder.

De vraag hoe dat moet, waar die grenzen liggen en waarom moeten we met elkaar beantwoorden, zowel in de partij als in de samenleving. Daarom is de vraag wat we zelf doen en waar ons gemeenschappelijke, collectieve belang ligt ook zo belangrijk. Het begrip gemeenschap en de verhouding tussen individu, collectief en staat was jarenlang hoeksteen van het sociaaldemocratisch

debat. Tot het in de jaren zestig als verouderd bij het ideologisch grof-vuil gezet werd, vanwege de kwalijke kanten die gemeenschapszin ook aankleven. Maar waar staat geschreven dat een gemeenschap slechts kan bestaan bij de gratie van grenzen, bij mechanismen van interne controle en uitsluiting van het vreemde. Dat we iets nog niet kennen, wil toch ook zeggen dat we gewoon wat dieper moeten nadenken?

Na de verkiezingen van 2017 kreeg Lodewijk Asscher tal van welgemeende adviezen, ook van politieke opposenten. Ze passeerden de revue in zijn boek *Opstaan in het Lloyd Hotel*. Een van de adviezen kwam van Sybrand Buma, die wist hoe ingewikkeld het politiek leiderschap van een volkspartij in verwarring kan zijn. ‘Je speelt nu even op veld twee’, zei Buma. Doe dat met bescheidenheid, opgeheven hoofd en zo goed als je kan. Dan komt op het hoofdveld op termijn weer een plekje vrij. Dat advies is onvoldoende ter harte genomen. In haar zelfverstaan is de PvdA een grote partij gebleven, waarvan iedereen wel weet waar die zo ongeveer voor staat. Maar dat is niet langer zo. De idealen uit ons beginselmanifest – vrijheid, democratie, rechtvaardigheid, solidariteit – klinken dof en afgeleefd. Daarom moeten we dat doen wat ons is aanbevolen: spelen. Want zoals Huizinga al wist: ‘alle spel is allereerst en bovenal een vrije handeling’. Het spel, stelde hij in het eerste hoofdstuk van zijn klassieke *Homo Ludens*, geeft de vrijheid om tot nieuwe vergezichten te komen. Het is een uittreden uit de dagelijkse realiteit op zoek naar een nieuwe. Het is een – zeg ik in mijn eigen woorden – loslaten van angst en terughoudendheid. Wie wil kan meedoen en de uitkomst is ongewis. Het is een waagstuk, maar als de afgelopen verkiezingen een ding hebben laten zien, dan is het dat de gebaande paden doodlopen.

BEELDCOLUMN VOEDSELHULP

Habiba Bouanan startte vijf jaar geleden Stichting Prachtvrouw. Vanuit een ruimte op het Dapperplein in Amsterdam-Oost deelt de stichting sinds de coronacrisis voedselpakketten en maaltijden uit aan 140 mensen. Bouanan sprak bij de Amsterdamse gemeenteraad over de voortzetting van de voedselhulp na de lockdown, want armoede stopt niet na corona.

Bouanan is directeur van de stichting en werkt met twaalf vaste vrijwilligers, drie bestuursleden en vier stagiaires. Naast het uitdelen van voedselpakketten en maaltijden heeft de stichting als doel om kwetsbare migrantenvrouwen Nederlands te leren, hun digitale vaardigheden te vergroten en hen meer te laten bewegen.

Sinds jaar en dag is de Voedselbank Amsterdam de plek waar mensen zich kunnen melden voor een wekelijks voedselpakket. Toen de corona-crisis uitbrak, steeg het aantal deelnemers met 50 procent naar 4.732 mensen. Bij de Voedselbank geldt: geen hulpverlener, geen eten. Begeleiding is altijd onderdeel van het pakket. Mensen die door de mazen van het hulpverleningsnet vallen worden niet opgevangen door de Voedselbank. Zij kunnen terecht bij liefdadigheidsinitiatieven zoals de Stichting Prachtvrouw.

De groei van informele voedselbanken in de stad is mede daardoor enorm. 24.000 Amsterdammers zijn afhankelijk van informele voedselbanken. Uit gegevens van het Rode Kruis blijkt dat ongeveer 75 procent van deze gebruikers ongedocumenteerden zijn. Illegalen die zwart werkten als huishoudelijke hulp of in de horeca, maar door de lockdown hun werk kwijtraakten.

De gemeente stelt dat geen Amsterdammer honger mag lijden, maar het stadsbestuur verstrekt zelf geen voedsel. Het stelde wel 750.000 euro coronabudget beschikbaar. De Stichting Prachtvrouw kreeg incidentele subsidie vanuit dit budget. Hiermee huren ze tot 1 december 2021 een anti-kraakpand. Van de bevlogen hulpverlener Said Bensellam krijgen ze groente en fruit. Hij zamelt dit in bij groothandels en andere bedrijven die het over hebben. Bensellam brengt het voedsel met zijn bus naar het uitgiftepunt. Prachtvrouw krijgt ook eten van de Turkse bakker en de visboer van de Dappermarkt. Het Rode Kruis verstrekt tot eind september zestig voedselbonnen waar Prachtvrouw boodschappen voor doet bij Albert Heijn. Alles gaat op basis van vertrouwen, in de wetenschap dat niemand voor zijn lol in de rij gaat staan voor eten. Bouanan: 'Voor sommigen is de schaamte zo groot dat ze op de hoek blijven wachten en wij het eten naar hen toe brengen'.

Tijdens de coronacrisis was er een grote toename van mensen die een beroep deden op voedselhulp. Deze nood werd door vrijwilligers opgevangen. Deze warme solidariteit heeft de neiging om zich uit te breiden naar hulp op andere gebieden zoals taallessen. Het is een vraagstuk dat raakt aan de actieve rol van de staat als waarborg van welzijn. Voedselhulp vijlt de scherpe kantjes van de armoede af. Dat is belangrijk, maar lost het probleem niet op, als ons bestaansminimum niet volstaat voor de eerste levensbehoeften. Zo veel rijker als Albert Heijn wordt tijdens deze crisis, zo veel langer worden de rijen bij de voedselbank. De schaamte daarover kopen we af met een verwijzing naar dit soort prachtige initiatieven van burgers. Dat die activiteiten enkel nodig zijn vanwege het falen van de overheid wordt al snel vergeten.

Tekst: Evelien Polter

Beeld: Paul te Stroete

NAOMI LEEST SLAPEN DOEN WE LATER

In de prachtige brievenroman *Slapen doen we later* schetst de Duitse auteur Zsuzsa Bánk de tropenjaren van vriendinnen Márta en Johanna. De lezer wordt meegesleept in hun hoogte- en dieptepunten en wil na drie jaar aan brieven eigenlijk geen afscheid meer van ze nemen.

✎ Door Naomi Woltring

Niet eerder las ik een roman waarin de opofferingen die het moederschap van vrouwen vraagt zo invoelbaar onder woorden worden gebracht. Als na een gebroken nacht eindelijk de kinderen de deur uit zijn, de ontbijttafel is afgeruimd, de natte onderbroeken in de wasmachine zitten en Márta achter haar bureau zit om te werken aan haar verhalencyclus, dan is zo uitgeput dat ze eigenlijk alleen maar wil slapen. Of huilen. Maar 'slapen doen we later', want wie weet is er morgen weer een kind ziek

en gaat er weer een werkdag op aan doktersbezoek en koortsige krullen aaien – wat dan ook het enige is dat telt. En alle opoffering ten spijt, ze wil haar kinderen niet missen. Dus wringt ze weer wat zinnen uit haar vingers. Of wordt meegezogen in het drijfzand van twijfel en zelfmedelijden en schrijft haar vriendin Johanna, die aan de andere kant van Duitsland woont, een mail. '[A]ls ik echt oud ben en met jou aan de sterkedrank zit, in je zwarte woud, in Hamburg, of hier, waar dan ook, dan zal ik zeggen: luister, Johanna, mijn kinderen hebben mijn leven weggezogen, Mia, Franz en Henri hebben het weggezogen, weg is het.'

Johanna heeft zo haar eigen sores. De nasleep van een geslaagde behandeling tegen borstkanker, verdriet om de man die haar na de chemo's verlaten heeft, een proefschrift dat ze in de vakanties schrijft. Het eerste kwart van het boek ligt dan ook vrij zwaar op de maag. Als Márta's baby een peuter wordt, de nachten beter worden en het schrijven vordert, Johanna's kanker wegblijft, de demonen zich

Italiaanse Comomeer, omdat er geen kinderopvang beschikbaar is. Dat dagelijkse taken vooral vrouwenlevens vullen, toont hoe de lasten van de voortplanting onevenredig zwaar bij één sekse terecht komen. Want ja, iemand moet het doen.

Politiek is opvallend genoeg volstrekt afwezig in het boek. En dat terwijl de auteur naast literatuurwetenschap ook politicologie studeerde. Toch biedt het boek naast de huiselijke rolverdeling genoeg andere te politiseren thema's. Het gebrek aan betaalbare en beschikbare kinderopvang natuurlijk. En het chronische geldgebrek van Márta en haar echtgenoot, beiden zelfstandigen in de culturele sector, dat een permanente bom onder hun huwelijk vormt. Met een beetje goede wil kunnen we de afwezigheid van politiek zien als een illustratie van de observatie van oud-WBS-directeur Monika Sie Dhian Ho dat mensen hun dagelijkse 'verzuchtingen' niet meer aan een politiek programma koppelen. En dat het aan politieke partijen is om dat wél weer te doen.

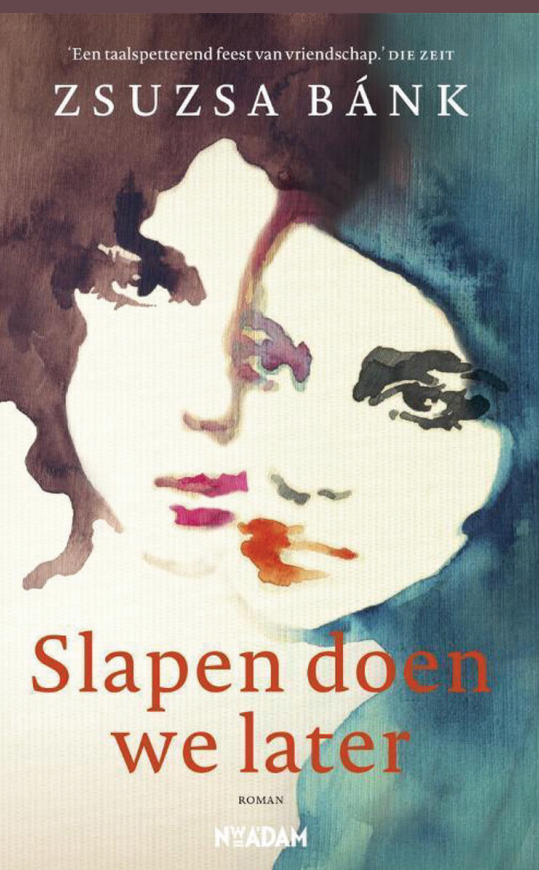
Want een eerlijke verdeling van zorgtaken en betaald werk is nog altijd een politieke kwestie. De realiteit is immers dat de meeste vrouwen na het krijgen van kinderen minder betaald werk verrichten, daarom minder verdienen en dus minder pensioen opbouwen. Bij alle beklag over 'deeltijdprinsesjes' vergeten we echter wel eens hoe belangrijk dat verzorgende werk is.

In Bánks roman zou zo'n politieke analyse gekunsteld aandoen. Het is haar te doen om het tonen van vrouwenvriendschappen, hoe vriendinnen elkaar overeind houden. En dat ze die daarom moeten koesteren, zoals schoonmoeder Lori aan het begin van het boek zegt. Waarvan akte. Laten we ons daarbij herinneren dat ook dagelijkse beslommeringen politieke problemen kunnen zijn.

Zsuzsa Bánk. *Slapen doen we later* (2020).

terugtrekken in haar dromen en het proefschrift vorm krijgt, dan breekt er steeds meer licht door tussen de zinnen.

Er wordt weleens badinerend gezegd dat er geen grote vrouwelijke schrijvers bestaan omdat je over het dagelijks leven geen grote literatuur kunt schrijven. Bánk bewijst het tegendeel. Ze laat zien hoe het dagelijks leven – koken, wassen, opruimen, verzorgen – van de 'grotere dingen' als ongestoord werken, reizen en romantische liefde een luxe maakt. Márta zegt met pijn in haar hart een uitnodiging af om tien dagen ongestoord te kunnen schrijven aan het

HOE VERNIEUWEND EN SOCIAAL IS OMTZIGTS NIEUWE SOCIAAL CONTRACT?

Terwijl de auteur herstellende is van een burn-out, vliegen ze in groten getale de winkel uit: de boeken van Pieter Omtzigt. Binnen een maand na publicatie afgelopen februari waren er al 18.000 exemplaren verkocht. Inmiddels is het alweer toe aan zijn achtste druk. Hoewel nog in de schaduw van Pim Fortuyns Puinhopen van paars, waarvan er 270.000 over de toonbank gingen, is het de grootste bestseller van een Nederlands politicus sinds jaren. Wat drijft dit succes: de populariteit van de Twentse politicus of de inhoud van het boek?

✂ Door Twan van Lieshout

In zijn boek pleit Pieter Omtzigt voor 'een nieuw sociaal contract', wat ook meteen de titel is. Omtzigt signaleert dat de samenleving 'niet langer af is', wat we in de jaren negentig schenen te denken. Integendeel, de overheid laat het afweten op een aantal belangrijke gebieden: volkshuisvesting, zorg en onderwijs. De oorzaak: politieke partijen zouden niet meer geworteld zijn in de samenleving. Het zijn louter machtsmachines geworden, waardoor ze de problemen in de samenleving niet meer oplossen. In zijn boek presenteert Omtzigt dan ook een ruwe versie van een nieuw sociaal contract, 'dat dus niet alleen gaat over burgers en de overheid, maar ook over grote bedrijven, die losgezongen zijn van nationale samenlevingen. Het gaat over maatschappelijke instellingen die los zijn geraakt van hun kerntaak (...). En het gaat over de inrichting van onze politiek en instituties, die hun gezag en slagkracht hebben verloren, vaak ook door hun eigen falen.' Alles op de schop, zo lijkt.

De traditie van het sociaal contract

Nu is een idee van een sociaal contract, al dan niet hernieuwd, niet nieuw. Het contractdenken stamt uit een lange filosofische traditie, van vroegmoderne denkers als Thomas Hobbes, John Locke en Jean-Jacques Rousseau, tot meer contemporaine denkers als John Rawls. Het onderliggende idee van dit denken is dat burgers met de overheid hebben afgesproken dat zij hun vrijheid deels afstaan aan de overheid, die hen vervolgens beschermt, en in sommige versies ondersteunt. De regering kan hierbij alleen legitiem regeren als burgers hebben ingestemd met haar gezag. Oftewel: wetten zijn alleen bindend 'als deze zijn vastgesteld door degenen die ze hebben gekozen en wie ze de bevoegdheid hebben gegeven om wetten voor hen te maken', zoals Locke in *Two Treatises of Government* in 1689 schreef. Het probleem is dat dit 'contract' meestal symbolisch is, er is nooit een echt moment geweest waarin de burger hiervoor heeft getekend. Een nieuw contract opstellen is zodoende altijd lastig.

Deze filosofische traditie mag wat oud lijken, het sociaal contract als instrument voor politieke vernieuwing is heel actueel. Pieter Omtzigt sluit namelijk aan in een aardig rijtje van bestuurders en politici die allemaal de oplossing zien in het sociaal contract – een vluchtheuvel voor sociale en politieke vernieuwing. SCP-directeur Kim Putters stelde al eerder een contract voor, in zijn boek *Veenbrand*. Bij hem was het een breed palet van herintredende overheid, nieuwe burgerlijke inspraakmogelijkheden tot het recht op betrouwbare informatie. Ook

oud-DSM-topman (en tijdelijk coronagezant) Feike Sijbesma hield een pleidooi voor een nieuw sociaal contract. Hij stelde voor dat het bedrijfsleven en de elite meer zouden gaan bijdragen aan het creëren van sociaal welzijn. PvdA-Europarlementariër Paul Tang ziet een nieuw sociaal contract waarin bedrijven niet langer alle risico's op de samenleving afwentelen. Veel mogelijkheden dus, waarbij zowel de manier waarop dat contract tot stand moet komen als de contractvorm en contractpartijen wat vaag blijven.

Omtzigts ideeën

Dit brengt ons op de vraag: wat biedt Pieter Omtzigt? Hij start, gezien zijn rol tijdens de kinderopvangtoeslagaffaire, niet geheel verwonderlijk met het startpunt dat gebleken is dat burgers weerloos kunnen zijn tegen machtsmisbruik door de staat. Dit maakt dat het sociaal contract verbroken is. De macht van de staat zou volgens hem begrensd moeten worden, tegenmacht en *checks and balances* georganiseerd, en de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht zoveel mogelijk gescheiden. Omtzigt maakt dit vervolgens concreet via een aantal voorstellen, zoals een grondwettelijk hof (waar wetgeving getoetst kan worden aan de grondwet) en verbeterde rechtsbescherming in het bestuursrecht. Ambtelijke organisaties zouden dienstbaarder moeten zijn, transparante informatievoorziening de standaard.

Een aantal ideeën gaat meer over de politiek en het parlement zelf: de Tweede Kamer zou bij onderzoeken,

*Pieter Omtzigt,
Een nieuw sociaal contract
(Amsterdam 2021).*

ook op het gebied van overheids-falen, meer invloed moeten krijgen. Omtzigt pleit voor meer denktanks en minder communicatieadviseurs. Coalitieakkoorden moeten minder omvattend zijn en parlementariërs moeten vrij en onafhankelijk over dit soort akkoorden kunnen oordelen. Tot slot zou volgens Omtzigt een districtenstelsel de kiezer dichterbij de politicus moeten brengen, aangezien parlementariërs dan echt afhankelijk zijn van de stemmen die ze in de regio ophalen. En dus onafhankelijker staan ten opzichte van hun partij. Wellicht niet het meest concreet, maar wel het fundament onder veel andere

maatregelen, is de gedachte dat er een politieke mentaliteitsverandering zou moeten plaatsvinden. Politici zouden meer waardengedreven politiek moeten bedrijven: in dienst van de burger maatschappelijke problemen oplossen, wat Omtzigt afzet tegen politici die uit 'ijdelheid, machtsbehoud of uit routine in de frontlinie staan'. De goede verstander weet wie hij op de korrel neemt.

Omtzigt schiet in zijn boek ontegenzeggelijk een aantal keer goed raak. Zijn strijd om in de toeslagenaffaire de onderste steen boven te krijgen is bewonderenswaardig, zijn onafhankelijke houding en nuttige ideeën om als parlementariër weer de controlerende functie uit te oefenen eveneens. Maar ook in de zijpaden die hij inslaat is hij scherp; over het gebrek aan transparantie en de brij aan woordvoerders, wiens taak het is om vooral de beeldvorming goed te houden. Of het gebrek aan tegenmacht, wat duidelijk wordt uit het feit dat allerlei organisaties uit het maatschappelijk middenveld financieel afhankelijk zijn geworden van de overheid en zodoende nooit echt doorpakken in hun tegenspraak. Het afvoeren van het politieke debat via alomvattende polderakkoorden, waarbij de politiek haar kernverantwoordelijkheid uitbesteedt aan organisaties die voor hun rol bij die akkoorden geen democratische legitimiteit hebben.

Kort door de bocht

Anderzijds ademt zijn reeks oplossingen wel een eenzijdigheid uit, en zoekt hij, al pleitend voor tegenspraak, deze tegenspraak niet op

richting zijn eigen voorstellen. Van het districtenstelsel, altijd als een tovermiddel ingezet voor democratische vernieuwing, is bekend dat veel stemmen verloren gaan van kiezers die in gebieden wonen waar één bepaalde partij dominant is. Bovendien kan een te nauwe verbondenheid met de regio politici ook verleiden tot allerlei schimmige deals die niets met de daadwerkelijke inhoud van doen hebben (een fictief voorbeeld: steun voor een milieu- of onderwijswet, mits de nieuwe marinierskazerne maar naar mijn regio komt). Zoals politicooloog en PvdA-senator Ruud Koole in zijn nieuwe boek *Twee pijlers* laat zien, kan rechterlijke toetsing aan allerlei verdragen of grondwettelijke bepalingen op gespannen voet staan met het primaat dat politici menen te hebben. Omtzigt pleit in zijn boek aan de ene kant voor het politiseren van veel problemen (waardenpolitiek, niet alles dichtsmieren in grote akkoorden met belangengroepen wier mandaat beperkt of onduidelijk is), maar dit soort apolitieke juridische toetsing is vervolgens weer geen probleem. In het boek pleit Omtzigt voor duidelijke Europese regels, en wenst daarbij herstel van de rigide groeien stabiliteitspactregels, waarover in zowat heel Europa grote twijfels zijn – als econometrist hoor je hem er niet over. Dit maakt zijn boek wat makkelijk: de eigen oplossingen worden gepresenteerd als onproblematisch, de problemen van andere politici, de overheid of 'de media' worden grotelijks geproblematiseerd. Alsof alleen dáár het probleem ligt.

Wanneer je de analyse van Omtzigt bijvoorbeeld vergelijkt met de reconstructie *Zo hadden we het niet bedoeld*, die Correspondent-auteur Jesse Frederik van de toeslagenaffaire maakte, dan valt op dat het boek van Pieter Omtzigt vooral de schuld bij regering, belastingdienst en departementen legt. Natuurlijk is daar genoeg misgegaan, maar een flink deel van het probleem, zo laat Frederik zien, lag ook besloten in het spijkerharde karakter van de wetgeving. De opstelling van het parlement, slechts kort aangestipt door Omtzigt, zorgde ervoor dat bij kleine foutjes burgers alle verleende toeslagen moesten terugbetalen, en dat er geen mogelijkheden bestonden om te voorzien in maatwerk of voor enige coulance.

De vraag bij Omtzigt's boek is dan ook of een deel van de problematiek die hij signaleert nu perse opgelost zou moeten worden door een andere verhouding tussen burgers en de overheid. Gaat het niet veel eerder om simpelweg een andere politiek? Als we op andere politieke partijen zouden stemmen, dan zouden dit soort spijkerharde wetten, vaak tot stand gekomen vanuit een neoliberale VVD-discours waarin 'burgers niet te vertrouwen zijn' en er vooral voortdurend 'hard opgetreden moet worden', misschien wel verdwijnen, mits linkse politici niet meehuilan met de wolven in het bos. *New public management* – toch vooral een rechts idee – kleepte de overheid uit. Het zorgde ervoor dat we omwille van een 'slanke overheid' en 'efficiëntie' weinig contact meer hebben met echte overheidsdienaren,

maar vooral elektronische brieven en bulkmail mogen ontvangen. Volgens Omtzigt heeft de politiek haar taak verslonsd, wat af te meten is aan een gebrek aan 'grondwettelijke rechten' zoals een betaalbare woning of goede betaalbare zorg. Maar dit danken we niet in de laatste plaats aan rechts woonbeleid of de privatisering van de zorg – een paradepaard van het CDA.

Een weinig sociaal contract

Als je het sociaal contract dat Omtzigt voorstaat dan ook vergelijkt met bijvoorbeeld het pleidooi van Paul Tang en Marius Kat in *Socialisme en Democratie*, dan valt op dat Omtzigt vooral inzoomt op een aantal constitutionele rechten en praktische handvatten om de positie van het parlement te versterken. Dat zou vervolgens ertoe moeten leiden dat burgers niet meer door de overheid in de mangel worden genomen en dat praktische problemen zouden worden opgelost. Tang en Kat bekijken echter niet alleen hoe overheid en burgers zich tot elkaar verhouden, maar ook wat de bijdrage van het bedrijfsleven zou moeten zijn. Het kapitaal, sinds de jaren tachtig meer gedereguleerd dan ooit, draagt nog steeds opmerkelijk weinig bij aan de (verdeling van) welvaart voor ons allen. Als we toch een nieuwe verdeling van macht en middelen in een sociaal contract zouden willen regelen, dan is het niet meer dan logisch om hierin ook het bedrijfsleven te betrekken. Omtzigt kondigt dit wel aan, maar los van een pleidooi voor een hoger minimumloon, zijn zijn voorstellen op dit gebied tamelijk onzichtbaar. De 'losgezongen

bedrijven' uit de inleidende woorden, komen in de rest van het boek niet meer terug. De herverdelende rol van de overheid, hoeksteen van sociaal contract zoals bijvoorbeeld John Rawls dat voor zich zag, zien we bij Omtzigt los van een wat obligate zin over het bestaansminimum evenmin.

Omtzigt mag een punt hebben dat er sprake is van ideeënarmoede, in de politiek in het algemeen en het CDA in het bijzonder. Maar op sociaaleconomisch terrein blijven ook de ideeën in zijn boek nogal vlak. Zodoende leest zijn 'nieuw sociaal contract' vooral als een slechts in beperkte mate nieuw, maar vooral eenzijdig *contract*. Wel institutionele verandering, maar de rol van de burger zelf blijft onduidelijk. Die mag actief worden in het maatschappelijk middenveld of via vrijwilligerswerk de gaten dichtlopen die de overheid laat vallen. Verder wordt hem gevraagd 'een zekere mildheid te tonen' zodat er geen politieke afrekencultuur ontstaat. Bovenal blijft het *sociale* van het contract opvallend afwezig. Maar nu Omtzigt verlost is van het CDA en zijn eigen koers kan varen, krijgt deze socialere middenpolitiek, waarmee hij zich overduidelijk af zou kunnen zetten tegen rechtsbuiten Wopke Hoekstra, de komende tijd wellicht wat meer inhoudelijk gewicht. Aangezien Omtzigt in het eerste hoofdstuk van het boek zelf beschrijft dat hij de politiek inging om de VUT af te schaffen, is dat zeker geen gelopen race.

Twan van Lieshout won in 2018 de Banning Prijs en is redacteur van Tijd en Taak.

ESSAYWEDSTRIJD

WAT STAAT ER IN DAT NIEUWE SOCIAAL CONTRACT?

Een nieuw sociaal contract. Het is de aanbevolen remedie tegen heel veel hedendaagse problemen. Maar wat staat daar eigenlijk in? Wie sluit het met wie? Is het iets van de politiek of van de burger? Van de staat of van de samenleving? En is er eigenlijk een sociaaldemocratische versie van het sociaal contract? Zoals zo vaak komt het bij veelgebruikte frasen aan op de analyse en de uitwerking.

Dus: hoe moeten we verder?

Het debat over de samenhang in de samenleving, de verdeling van onzekerheden in een moderne economie. De gedachte dat de overheid er moet zijn voor de burger. Dat we wetten samen maken. Het zijn allemaal onderdelen van dat befaamde sociale contract. Maar zoals zo vaak; als iets overall over gaat, gaat het eigenlijk nergens meer over.

De Banning Prijs 2022 zoekt een antwoord op die vragen. Schrijf er een compact en prikkelend essay van maximaal 2000 woorden over en stuur dat vóór 19 december aan de jury onder leiding van Mei Li Vos, via info@banningvereniging.nl.

Deelnemers zijn niet ouder dan veertig jaar. De prijsuitreiking is 21 februari 2022 in de Rode Hoed, voorafgaand aan de Banning Lezing door FNV-voorzitter Tuur Elzinga.

Prijzen:

€ 1000 voor de winnaar,

€ 250 voor de overige drie genomineerden.

Meer informatie: www.banningvereniging.nl

KLIMAAT NA CORONA: EEN WENKEND PERSPECTIEF VOOR DE SOCIAAL-DEMOCRATIE?

Demonstratie van *Fridays for Future*, internationale actiegroep van jongeren en scholieren die staken voor het klimaat
foto | Paul te Stroete

Sinds het uitbreken van de coronacrisis is er volop nagedacht over wat dit kan betekenen voor de klimaatcrisis. Bij PvdA Duurzaam, het ledennetwerk van de PvdA dat zich met duurzaamheidsproblematiek bezighoudt, hebben we hier ook bij stilgestaan. Vlak nadat de coronacrisis begon en een jaar later opnieuw. Dit essay is geïnspireerd door diverse bespiegelingen op het klimaat na corona en heeft als doel een wenkend perspectief te bieden voor de sociaaldemocratie.

∞ Door Koen van der Gaast

De sterke staat, die niet schuwt om in te grijpen in de economie, lijkt terug te keren. De *lockdown* heeft laten zien dat het mogelijk is om delen van de economie op stop te zetten in reactie op een wereldbedreigend fenomeen. Daar komt nog bij dat de (gedeeltelijke) rem op de economie gepaard ging met grote steunpakketten aan de getroffen sectoren. In

maart 2020 bespraken we bij PvdA Duurzaam de mogelijkheid om de miljarden van volgende steunpakketten te verbinden aan vergaande vergroeningsplannen, en om bedrijven als KLM gerichte transitieplannen te laten maken als conditie voor verdere steun. Een jaar later spraken we weer met elkaar hierover, en inmiddels was duidelijk geworden dat er geen vergroeningscondities waren gesteld. En dat terwijl de Duitse overheid inmiddels wel miljarden van haar steun geormerkt had voor een stimulering van elektrisch rijden.

Toch meenden de leden dat het nog steeds mogelijk is om het momentum te benutten. We kunnen juist nu vaart maken met CO₂- en kerosinebelastingen en met gerichte investeringen aan het spoor, zodat de luchtvaart niet meer terugkeert op het oude, vervuilende niveau. Het is natuurlijk maar de vraag of de staat sterk zal blijven. Gebaseerd op ervaringen uit het verleden lijkt dit

overheidsingrijpen een tijdelijke crisismaatregel en geen trendbreuk in het beleid. Immers, na de bankencrisis in 2008 werden er ook grote sommen geld uitgegeven om de banken te nationaliseren, waarop snoeihard bezuinigingsbeleid volgde om hiervoor te compenseren – beleid waar de PvdA tussen 2012 en 2017 aan heeft bijgedragen.

Het (langzaam) veranderende economische discours over begrotingsdiscipline en de rol van de overheid doet hopen dat het nu anders gaat. De economen Stephanie Kelton en Mariana Mazzucato brachten beiden middenin de coronacrisis een boek uit. Kelton schreef *The Deficit Myth*, dat kanttekeningen plaatst bij de obsessie van overheden om het begrotingstekort terug te dringen. Daarbij sluit ze aan bij iets wat Nederlandse economen als Dirk Bezemer, Coen Teulings en Irene van Staveren al eerder betoogden in diverse opiniestukken in

Nederlandse kranten zoals Trouw en NRC. Mazzucato schreef *Mission Economy*, waarin ze voortborduurde op eerder werk waarin ze boekstaafde dat overheidsinvesteringen cruciaal zijn voor innovatie. In dit boek ijvert ze voor planmatige interventies in de economie om onder andere problemen zoals klimaatverandering tegen te gaan. Hoewel deze inzichten onder economen niet onomstreden zijn, sluit het aan bij de veranderende tijdsgeest. Ook de verkiezingsprogramma's van de PvdA en GroenLinks maken duidelijk dat grote investeringen niet geschuwd moeten worden om een duurzame transitie mogelijk (en rechtvaardig) te maken. Met name de oproepen voor transitiefondsen, onder andere voor de landbouw, lijken een trendbreuk te impliceren met het bezuinigingsbeleid van weleer.

Het versterken van de fundamenten

Maar de coronacrisis heeft ook laten zien dat simpelweg het openzetten van de geldkraan niet alles oplost, zeker niet als de fundamenten van de staat door datzelfde bezuinigingsbeleid zijn aangetast. Schrijver en acteur Ramsey Nasr schreef *De Fundamenten*, waarin hij reflecteert op wat we kunnen leren van de coronacrisis voor de nakende klimaatcrisis. Hij schrijft dat we de fundamenten van onze samenleving, zoals zorg en onderwijs, als ornamenten zijn gaan beschouwen, versiersels waar we niets voor hoeven te doen. Tijdens de coronacrisis bleek hoe kwetsbaar én noodzakelijk deze fundamenten zijn.

Bij PvdA Duurzaam kwam dit thema ook terug, zowel in 2020 als in 2021. Lange tijd hebben we hoogwaardige zorg en genoeg voedsel in onze supermarkten als vanzelfsprekend beschouwd. De coronacrisis heeft ons laten zien dat dit niet automatisch zo is. Het ontbreken

van voldoende testcapaciteit, beademingsapparatuur, productiecapaciteit om op grote schaal mondkapjes te maken; dit alles maakte ons in het begin van de coronacrisis enorm kwetsbaar. En hoewel het voedselsysteem uiteindelijk grotendeels overeind bleef, bleek dat ook lange logistieke aanvoerlijnen kwetsbaar zijn. Deze kwestie is zeer relevant bij een klimaatramp, die talloze dreigingen biedt aan dezelfde aanvoerlijnen. De Braziliaanse schrijver Alex Hochuli schreef onlangs een stuk in het tijdschrift *American Affairs* waarin hij betoogde dat de coronacrisis de westerse wereld laat inzien dat we aan het einde van de *End of History*-ideologie zijn gekomen, de these van Francis Fukuyama dat de westerse verworvenheden eeuwigdurend en onkwetsbaar zijn. Hochuli stelt dat de coronacrisis aan het licht heeft gebracht dat juist de *Global North* in toenemende mate op de *Global South* begint te lijken, met groeiende ongelijkheid, flexibilisering van de arbeidsmarkt, de val van de middenklasse, maar ook een uitgehold neoliberal overheidssysteem dat veel moeite had om de coronacrisis te bezweren.

In een recent artikel in de Correspondent, *Hoe kwetsbaar Europa is leer je van een broodrooster*, betoogt Maurits Martijn dat er, omdat we in Europa zoveel productie uitbesteden, een groot gebrek is aan parate kennis over hoe alle verworvenheden die we zo waarderen daadwerkelijk technisch in elkaar steken. Daarom is het ook zo lastig om fundamentele zaken weer zelf te gaan leveren wanneer de nood eenmaal aan de man is; dan is het vaak al te laat. Ook in de klimaatcrisis speelt dit een rol, aangezien er een groot tekort is aan technische mensen om bijvoorbeeld de energietransitie vorm te geven. Tegelijkertijd biedt de duurzaamheidstransitie ook

kansen om deze kwetsbaarheid te verkleinen. De klimaatcrisis kent zijn eigen fundamenten zoals hernieuwbare en betaalbare energie en warmte, en een gezond en veerkrachtig voedselsysteem. Door zelf de expertise en kennis op te bouwen en te bestendigen voorkomen we nieuwe afhankelijkheden in de toekomst. Een sterke staat, die investeringen niet schuwt, kan deze fundamenten versterken.

Internationale solidariteit en bestaanszekerheid

De hernieuwde aandacht voor onze fundamenten en de afhankelijkheden die bestaan ten opzichte van de rest van de wereld, is geen vrijbrief om ons af te keren van de problematiek buiten onze landsgrenzen. Zowel de corona- als de klimaatcrisis is grensoverschrijdend en roept nieuwe vragen op over onze verhoudingen ten opzichte van de rest van de wereld. De relatie van de Global North met de Global South is al enige tijd scheef, iets wat door de coronacrisis weer extra voor het voetlicht is gebracht. Antropoloog Jason Hickel heeft hier veel onderzoek naar gedaan. In 2021 stond een artikel van hem in het tijdschrift *New Political Economy*, waarin hij aantoonde dat in één jaar tijd goedkope grondstoffen ter waarde van 2,2 biljoen dollar in westerse prijzen van het zuiden naar het noorden vloeien, genoeg om vijftien keer de mondiale armoedeproblematiek op te lossen. Een jaar eerder schreef hij voor *The Lancet Planetary Health* een artikel waarin hij liet zien dat 92 procent van de mondiale klimaatmissies afkomstig zijn van de Global North. Kortom, niet alleen draagt de Global South slechts een fractie bij aan de totale ecologische voetafdruk van de wereld, het is ook nog altijd het wingewest van de Global North. Tijdens de coronacrisis werd deze verstoorde verhouding pijnlijk duidelijk, met de ongelijkheid ten

aan zien van hulpmiddelen tegen de pandemie, met eerst de mondkapjes en later de vaccins. De filosoof Peter Sloterdijk vergeleek recentelijk in een interview met *Noema Magazine* de coronacrisis en de klimaatcrisis als een poging van de ene groep om zichzelf te 'immuniseren' en dus te beschermen ten koste van een andere groep door de externe kosten op diegene te verhalen. Hij riep op tot co-immunisme, om juist de volledige wereld te beschermen tegen de rampen die nog komen.

Dit leidt echter wel tot een dilemma voor de sociaaldemocratie. Socioloog en filosoof Bruno Latour verwoordde het in zijn reflectie op de coronacrisis treffend:

Zo was er bijvoorbeeld een Nederlandse bloemenkweker op televisie, met tranen in zijn ogen, omdat hij enorme hoeveelheden kant-en-klare tulpen had moeten weggooien die hij door gebrek aan klanten niet meer per vliegtuig over de hele wereld kon versturen. Natuurlijk kunnen we niet anders dan met hem meevoelen, en het is alleen maar eerlijk dat hij wordt gecompenseerd. Maar toen de camera zich terugbewoog naar de tulpen die hij onder kunstlicht uit de grond laat groeien, alvorens ze af te leveren aan de vrachtvliegtuigen van Schiphol waar de kerosine uitregent, maakte het dat je je afvraagt: Maar is het echt nodig om deze manier van het produceren en verkopen van dit type bloem te verlengen?

(Vertaling: Esmé Bosma en Marieke Hoogwout)

Met andere woorden, er is in een klimaatbestendige economie geen ruimte meer voor kerosineslurpende tulpenhandel, maar wat rest dan de tulpenhandelaar? Net als de coronacrisis vergt de klimaatcrisis op de korte termijn grote ingrepen in de economie, die op zijn beurt ook

de burger treffen. Anders dan de coronacrisis is het niet tijdelijk, maar permanent. Bovendien vergt deze transitie een heroriëntatie op waarde, niet alleen economisch maar ook cultureel. Dat wat nu inkomen, werk en status oplevert, heeft misschien geen plaats meer in een klimaatbestendige economie. Dit leidt tot een lastig dilemma voor de sociaaldemocratie. Enerzijds staat zij voor de bestaanszekerheid van de burger en dan met name de burger met een kleine portemonnee. Anderzijds staat zij ook voor internationale solidariteit en daarmee ook voor het opkomen voor de Global South.

Ook bij PvdA Duurzaam leidde dit tot felle discussies, onder andere over de wenselijkheid van het kwijtschelden van schulden van landen die nog altijd in een afhankelijkheidsrelatie zitten met Nederland. Lang niet alle leden zijn daar een voorstander van. Desondanks hoeft de bestaanszekerheid van de Nederlandse burger niet noodzakelijkerwijs op gespannen voet te staan met internationale solidariteit. Jason Hickel heeft hiervoor onlangs een aanzet gegeven in zijn boek *Less is More*. Hierin zet hij zijn 'ontgroeï'-visie uiteen. Anders dan vaak wordt gedacht is het breken met economische groei niet hetzelfde als het inleveren van welzijn in de Global North ten faveure van de Global South. In tegendeel. Volgens Hickel is er een grens aan de hoeveelheid welzijn die kan worden gehaald door een hoger inkomen. In ontwikkelde landen leidt meer economische groei juist tot verlies van welzijn, door onder andere toenevende economische ongelijkheid, stress en slaapverlies door overwerken, en ziektes zoals diabetes door een ongezonde levensstijl. Daar komt nog bij dat meer inkomen niet leidt tot meer geluk. Meer ongelijke samenlevingen consumeren meer, maar zijn niet gelukkiger dan meer

gelijke samenleving met een lager inkomenspeil.

Volgens Hickel is niet het inkomenspeil indicatief voor welzijn, maar publieke voorzieningen, zoals toegang tot hoogwaardig onderwijs, zorg, kinderopvang en sociale voorzieningen op buurtniveau. Laten dit nou net de fundamenteën zijn die we de laatste jaren als ornamenten zijn gaan beschouwen, en die we door bezuinigingen, privatiseringen en decentralisaties steeds verder hebben laten afkalven. Door meer te investeren in publieke voorzieningen en werkweken te verkorten, alsmede economische ongelijkheid te verkleinen, worden we minder afhankelijk van schadelijke (over)consumptie om in ons welzijn te voorzien. Zo beschouwd zijn het terugbrengen van economische groei en het versterken van onze fundamenteën geen tegenstellingen, maar versterken ze elkaar juist. Het nemen van verregaande maatregelen om schadelijke consumptie en vervuilende sectoren terug te dringen kan gepaard gaan met het versterken van de fundamenteën om deze transitie dragelijk te maken. Deze fundamenteën vervangen dan niet zozeer schadelijke consumptie, maar nemen uiteindelijk de vraag ernaar weg. Een lastige factor in het ontgroeiverhaal is dat destructieve consumptie, van biefstukjes tot Benidorm, voor veel mensen nu voelen als een verworvenheid en een teken van welvaart. De vraag is of minder werken, meer inkomen en betere zorg voldoende vooruitzichten bieden om deze verworvenheden op te geven.

Corona, klimaat en de sociaaldemocratie

Wat betekent dit voor de sociaaldemocratie in het herstel na corona? De terugkeer van de sterk(er)e staat, en daarmee een ruimer begrotingsbeleid, lijkt prima te rijmen met de

huidige koers van de PvdA. Het is echter zaak voor linkse partijen om niet verblind te worden door de schone schijn van (groene) herstellfondsen. De strijd tussen links en rechts op het gebied van begrotingsbeleid lijkt zich de komende jaren toe te gaan spitsen op het verschil tussen incidentele en structurele investeringen. Dat is nu al terug te zien in het onderwijs, waar het huidige demissionaire kabinet met een incidenteel steunbudget is gekomen maar waar linkse partijen voor structurele hogere lonen van leraren blijven ijveren. Zolang de PvdA de focus blijft houden op het versterken van de fundamenteën, en instrumenten als transitiefondsen niet uitruilt maar gepaard laat gaan met structurele investeringen in de publieke sector, zou dit goed moeten komen.

Tegelijkertijd zijn er zorgen wat betreft het klimaat. Ook dit keer is, ondanks stevig aandringen van PvdA Duurzaam, duurzaamheid als een afzonderlijk thema in het verkiezingsprogramma van de PvdA behandeld. In de verkiezingen heeft de PvdA zich er nauwelijks op geprofileerd, hetgeen te maken kan hebben met de samenwerking met GroenLinks dat vaker als 'issue-owner' op dit thema wordt gezien. Echter, de duurzaamheidstransitie is niet los te zien van de fundamenteën van onze samenleving en de publieke sector zoals wonen, werk, inkomen en de zorg. Voor de transitie naar meer duurzame energie zijn elektrotechnici nodig om onder andere zonnepanelen te installeren, nieuwe verwarmingstechnieken te ontwikkelen, te plaatsen en te onderhouden, hetgeen een enorme omscholingsoperatie vereist. Daarnaast kan de energietransitie een enorme bijdrage leveren

aan het beter betaalbaar maken van wonen, bijvoorbeeld door het grootschalig isoleren van huizen. Tot slot zorgen de excessen van het huidige landbouwbeleid voor talloze gezondheidsrisico's, van Parkinson tot hartfalen, nog los van het gevaar van nieuwe pandemieën doordat dieren dicht op elkaar leven.

Kortom, het is zaak om de klimaatcrisis *chefsache* te maken als onderdeel van het coronaherstel. Dat hoeft niet ten koste te gaan van (de betaalbaarheid van) de zorg, wonen, en vele andere klassieke sociaaltheema's, in tegendeel. Door ze slim met elkaar te verknopen kan er een sterk, sociaal en groen perspectief ontstaan dat het versterken van de staat, en de fundamenteën van de samenleving laat samengaan met het aanpakken van de klimaatcrisis. Maar dat vereist wel dat de sociaaldemocratie zich positioneert als alternatief voor de liberale visie waar groene groei en innovatie een continuering impliceren van onze huidige consumptiemaatschappij. Een sociaaldemocratische visie zou daar ontgroei tegenover moeten te stellen, waar het vergroten van bestaanszekerheid en daarmee het herstellen van de fundamenteën gekoppeld wordt aan het tegengaan van de klimaatcrisis. De uitdaging wordt dan om binnen deze nieuwe visie met de achterban in gesprek te gaan over hoe dit nieuwe verhaal zich verhoudt tot de oude verworvenheden. Alleen dan is de sociaaldemocratie toekomstbestendig in de wereld na corona.

Koen van der Gaast is als promovendus verbonden aan de Wageningen Universiteit en Aeres Hogeschool Almere, waar hij onderzoek doet naar duurzaam ondernemerschap in de voedselsector. Daarnaast is hij vicevoorzitter van PvdA Duurzaam.

DE GOD VAN JE TANTE

De beelden van de hand van Hans Bayens
foto | Tim Zeedijk

De nieuwbouw op de hoek van de Mauritskade en de Pontanusstraat in Amsterdam kijkt uit op molen De Gooyer, die daar al eeuwen staat. Een samenraapsel van oud en nieuw, eind negentiende eeuw was het al niet veel beter. Dat de oude stad en de natuur naar de ratsmodee gaat was een van de vele ergernissen van de schrijver J.H.F. Grönloh alias

Nescio. Dit jaar verscheen over hem een even langverwachte als prachtige biografie.

∞ Door Tim Zeedijk

Op die hoek, tegenover de vervallen molen, groeide Nescio op, 'bij klinke- en keien'. Een wijk die rond 1900 nog deels nieuw was, sommige delen

van het gebied onbebouwd, andere stukken bouwvallig. Een rafelrand van de stad, vanwaar je zo de natuur in liep. Richting de Watergraafsmeer, Diemen en het Gooi. Vanaf zijn vroegste kinderjaren is het eindeloze slenteren zijn grootste liefhebberij. Hij zal het tot aan het einde van zijn leven blijven doen. Van zijn 'exploratie-tochten', zoals hij ze noemt, houdt

hij dagboeken bij. Het is onwaarschijnlijk wat de man in al die jaren heeft gelopen. Dat wandelen, alsmat lopen, wegllopen zo men wil, is het centrale motief van veel van zijn verhalen. Maar meer dan dat is het lopen het motief van het leven van Grönloh zelf, zoals naar voren komt in de recent verschenen, omvangrijke biografie van Lieneke Frerichs. Het was al duidelijk uit de vele publicaties van Frerichs over Nescio dat de man en het oeuvre onlosmakelijk zijn verbonden met elkaar. Maar toch heeft het ook de biograaf zelf verbaasd hoezeer zijn leven en werk samenvallen. In *Titaantjes, De uitvreter, Dichtertje*; overal spreekt Grönloh zelf, overal kom je de man achter de schrijver tegen. Steeds weer is daar de verlegen hemelbestormer, die eerst strijdt – kortstondig – en dan moet opgeven en vanaf de zijlijn zijn vileine commentaar op de wereld geeft. En als geen ander in een tijdloze poëzie dat ons een spiegel voorhoudt. Ons laat lachen om de malle ambitie van de mens. Want daarin schuilt tenslotte de schoonheid van zijn zo fijne literaire nalatenschap.

Die verslagenheid, het verlies en de verdwenen ambities kunnen er niet zijn als er niet eerst wordt gedroomd van een beter leven. We kennen de titaantjes, de wereldverbeteraars, uit de novelle van Nescio uit 1914/15. Bekend van de onverwoestbare openingszinnen, een evergreen uit de Nederlandse literatuur: 'Jongens waren we, maar aardige jongens. Al zeg ik 't zelf. We zijn nu veel wijzer, stakkerig wijs zijn we, behalve Bavink, die mal geworden is'.

Gedroomde nieuwe orde

Het hek van het Oosterpark aan de kant van de Linneausstraat staat anno 2021 een beetje scheef, het hangt wat naar binnen. Daar leunden de aardige jongens, de vriendengroep van Nescio, tegenaan. Hele nachten stonden ze daar en werden plannen gesmeed voor een betere wereld. Dat was niet een verlicht liberalisme, waar Grönloh senior zich als kleine zelfstandige voor inspande, niet het parlementaire socialisme van de SDAP, de partij waar Grönloh junior zich later in het leven het meest toe aangetrokken voelde. Zelfs was het niet de revolutionaire variant die de anarchisten voorstonden. De plannen gingen over collectief landbezit. Grond waarop coöperatief wordt gewerkt voor het eigen geluk, niet voor heren of bazen. In 1900 meldt Grönloh zich aan bij Walden, de kolonie van Frederik van Eeden in Bussum. Hij is dan achttien jaar oud en wordt afgewezen – waarom is niet duidelijk te zeggen, maar mogelijk heeft de jonge Grönloh in zijn brief aan Van Eeden te kennen gegeven een licht neurotische aard te hebben. Van Eeden schrijft hem terug 'arbeidskrachtige mensen nodig te hebben, met een gezond zenuwleven, die goed weten wat ze willen'.

Het arme Titaantje Nescio wordt dus afgewezen door de leefgemeenschap. Hij besluit er enkele jaren later dan maar zelf een op te richten. Althans, de statuten krijgen meer en meer vorm, hangend tegen dat hek van het Oosterpark. De vriendengroep wordt uitgebreid en sluit zich aan bij de Vereniging Gemeenschappelijk Grondbezit

(GGB). Er werd gezocht naar een stukkie land. En zowaar, het lukt. Land Tames, bij Huizen, wordt met geleend geld aangekocht en samen bouwen ze er een schuur, waarin een van hen gaat wonen om het land te bebouwen. Ze gaan met de pet rond voor zaaigoed en mest. Eventjes lijkt het erop dat het nog gaat lukken ook. Maar de idealen blijven vaag en het geheel verzandt tenslotte. Het leven op kantoor moet dan nog beginnen, maar tragisch genoeg stoelt Nescio's faam als schrijver op dat barre feit dat de gedroomde nieuwe orde er nooit is gekomen.

En daar zitten ze dan honderd jaar later, in brons, aan de andere zijde van hun hek. Alsof ze gevangen zijn gezet, gekooïd. Hun gezicht naar het park, naar de aangeharkte wereld, met de rug naar het leven van de straat waar ze ooit zo hoopvol rondgingen. De mode van 1910. Hoeden, een strik en een wandelstok. Een kraag is opgeslagen. Onderuitgezakt en hologig, zonder expressie, een even begrijpelijke als pijnlijke keuze van beeldhouwer Hans Bayens. Bayens, die ook andere literaire figuren en schrijversportretten van onder meer Theo Thijssen en Multatuli maakte, schiep in 1971 het beeld van de vriendengroep, althans, drie van de vijf. Met een scherp oog voor de falende revolutie. Niks droom of ommezwaai of einde van de gevestigde orde. Deze mannen – want mannen zijn het, geen jongens – zijn stevig op weg er zelf deel van uit te maken. Op een bankje in het park kijken ze ons aan, ze lijken onderling iets te fluisteren. De middelste man, met het strikje, zou Grönloh kunnen zijn. Hij wijst naar ons. De man

Lieneke Frerichs, *Nescio. Leven en werk van J.H.F. Grönloh* (2021)

links van hem buigt wat naar voren, de man rechts hangt laag op de bank en heeft zijn strohoed diep over de ogen laten zakken. Ze kijken naar ons, voorbijgangers. Nu nog dapper door het park, met een geliefde of in vol ornaat aan het sporten, dromend van een toekomst als alles anders is. Straks net als zij daar in brons: bedraagd en verslagen.

Als je niet zou weten wie daar zitten, dan zou het beeld ook iets cynisch kunnen hebben. Een beetje eng, die dode gezichten zonder ogen en zonder lach. Het onderschrift stelt ons gerust: 'Jongens waren we – maar aardige jongens'.

De wereld ingeslikt

Nescio werkte zijn leven lang op een kantoor. Eerst als klerk, later schopt hij het tot directeur. Zijn carrière verloopt gestaag, met tussenstappen als chef de bureau en adjunct-directeur. Na verschillende kleine baantjes, belandt hij tenslotte bij de *Holland-Bombay Trading Company*. Daar hoorde een verhuizing naar de chique Watergraafsmeer bij. Eerder was hij al dolgelukkig getrouwd en werden er vier prachtige dochters geboren. Opmerkelijk genoeg vond Nescio zijn vijf maanden lange zakenreis naar Brits-Indië, midden jaren twintig, stomvervelend. Er tekent zich een relatief gelukkig en onbekommerd bestaan af. Het huisgezin was vrolijk: zingen bij de afwas, veel vrienden over de vloer. Maar steeds blijft daaronder toch de licht neurotische natuur van Nescio aanwezig, in het verhaal *Najaar* raak beschreven, als een van de dochters van de verteller zegt: 'Pa is weer ziek. Pa heeft de wereld ingeslikt en kan hem niet kwijtraken'.

Zijn literaire carrière verloopt al even trapsgewijs en traag. De verhalen *De uitvreter* (1911) en *Titaantjes* (1915) werden – met moeite – eerst afzonderlijk in tijdschriften gepubliceerd. In 1918 werden ze, samen met het verhaal *Dichtertje*, als bundel uitgegeven. Met weinig succes. Er werd amper reclame voor gemaakt, in kleine kring was het werk geliefd maar het duurde jaren voordat er een herdruk kwam. Heel gestaag, over een periode van enkele decennia, verwierf het werk van Grönloh alias Nescio desondanks een rotsvaste plek in de canon van de Nederlandse literatuur. En voor een man waarbij het vervliegen van de tijd

en de idealen zo elementair is, is het bijna ironisch dat juist de tijdloosheid van het werk de lezers, ook vandaag nog, zo zeer aanspreekt. Daarom is het laatste woord voor Nescio zelf, bij monde van Dichtertje, over de God van Nederland:

“Wie was die meneer?”, vroeg 't dichtertje. “God”, zei de duivel en de knobbels op zijn voorhoofd werden groter. 't Dichtertje sprak niet. “Jou God, de God van je baas en van je schoonvader en van je baas z'n boekhouder en van den gérant van de “Nieuwe Karseboom”. De God van je tante, die zei, dat je moest groeten als je langs het huis van je baas kwam in Delft of Oldenzaal, waar was 't ook weer, ook al zag je niemand, je kon nooit weten wie 't zag. Van je tante, die je zuster altijd liet breien. “Een vrouw mag niet stilzitten.” De God van al die menschen, die zullen zeggen: “Dat had ik van jou niet gedacht”, als je nog eens probeert te leven en die zullen zeggen: “Dat had ik altijd wel gedacht, dat kon niet goedgaan”, als je later in 't werkhuis moet.

Grönloh woonde rond de eeuwwisseling, zeventien jaar oud en vers van de Handelsschool, een tijdje in Hengelo en was er zijn eerste baantje op een kantoor begonnen. Hij had via familie kost en inwoning geregeld bij tante Agaat. Het is, weten we nu, deze tante die model stond voor de tante met die fijne god. Het is, weten we nu dankzij de omvangrijke en goed gedocumenteerde biografie, deze tante die model stond voor de tante met de fijne God.

Tim Zeedijk (1976) is kunsthistoricus en werkt bij Museum Singer Laren als projectleider tentoonstellingen

EGBERT DE VRIES CANCEL CULTURE IN JE EIGEN BUBBEL

Egbert de Vries is voorzitter van de Steunstichting Banning Vereniging en wethouder in Amsterdam

Het is alweer enkele weken geleden, maar het zit me nog vers in het geheugen. De bisschoppenconferentie van de Verenigde Staten kwam bijeen. De heren troffen daar in grote meerderheid maatregelen die erop neerkomen dat voorstanders van abortus worden uitgesloten van de eucharistie. Hoewel dit alle Amerikaanse katholieken betreft ging de aandacht uit naar Joe Biden, president en trouw kerkganger. Biden ontwikkelde in zijn lange politieke loopbaan een steeds duidelijker *pro choice*-visie en dat lijkt de meeste bisschoppen van zijn kerk niet te plezieren. Wat is daarop hun antwoord? Sluit iemand uit, zet een streep door zijn bestaan, noem zijn naam niet meer en praat niet meer met hem. Hier word ik dus om meerdere redenen bedroefd van.

De klunzige poging om op deze manier de politiek te beïnvloeden zal niet veel uithalen, want Biden zal echt geen aanpassing van standpunten overwegen door deze druk. Zeker omdat er niet echt nieuwe argumenten zijn gegeven. Bovendien gaven diverse priesters en bisschoppen in zijn onmiddellijke omgeving direct aan dat ze Biden de hostie niet zullen weigeren. En daarmee werd alleen maar geëtaleerd dat er onenigheid is binnen de katholieke gemeenschap, juist ook over dit beladen thema.

Directe beïnvloeding van de politieke leiders door de kerk, het is meer iets wat je verwacht van de ayatollahs in Iran. Of de innige verstrengeling van de Russische president en de orthodoxe patriarchen. Daar waar de scheiding van kerk en staat niet zo sterk is als bij ons. In Nederland verwacht je dat dus niet, of toch? In mijn tijd als partijbestuurslid maakte

ik het omgekeerde mee; pogingen van de regering om de opvatting van een geloofsgemeenschap te beïnvloeden. Onze eigen Lodewijk Asscher, als minister van Sociale Zaken, was van mening dat moskeebesturen zich moesten inspannen voor meer integratie van hun leden in de Nederlandse samenleving. En als ze zich daartoe niet genegen toonden, wilde hij de samenwerking opzeggen. Zijn pijlen richtte hij vooral op Milli Görüs, die niet direct inging op zijn dringende vragen. Dit kwam in het partijbestuur aan de orde en ik gaf aan dat ik hier grote moeite mee had. Het is mijns inziens niet aan leden van de regering om opvattingen op te dringen aan een religieuze organisatie, hoe nobel die opvattingen op zichzelf ook lijken te zijn. En dan juist aan Milli Görüs, die zich met veel moeite ontworstelde aan Diyanet, die namens de Turkse staat de moskeeën beheerst. Ik had daar moeite mee, maar dat werd door de collega's helaas niet direct gedeeld.

Het nieuws over Biden betrof ik ook op mijzelf. Zelf ben ik al jaren diaken in de protestantse kerk in Amsterdam en in dat ambt bedien je het avondmaal aan de andere gelovigen. Zou ik dat kunnen, iemand die deel wil nemen aan het avondmaal brood en wijn ontzeggen? Bijvoorbeeld als het iemand is wiens politieke denkbeelden geen gemeengoed zijn in de gemeenschap, of die gedrag vertoont dat men in onze kerk niet fijn vindt, zelfs als dat discriminatie of antisemitisme is? Onbestaanbaar. Want in dit ambt gaat het niet om mij of mijn kringetje, mijn opvattingen, maar om het mogelijk maken voor iemand om zijn relatie met zijn God te leggen. Wie ben ik om daar een barrière in te zijn?

Waar de Amerikaanse bisschoppen in hun bubbel mee bezig zijn, is de *cancel cultuur* waarvan ze linkse activisten vaak beschuldigen. Als iemand praat of denkt op een manier die je niet bevalt, dan probeer je hem of haar gewoon uit te wissen. Noem zijn of haar naam niet meer en het verdwijnt. Hier zit voor mij de echte pijn. We trekken ons in toenemende mate terug in de eigen kring en slaan geen brug meer met mensen die een hele andere levensstijl of idealen hebben. Je ziet dat in

de politiek, met negentien partijen in de Kamer. Eén voor de ouderen, de dieren, Pro-Europa of pro-landbouw. Noem maar op, alles in de eigen bubbel. Mensen die anders denken worden verketterd. Je ziet het op de universiteiten en bij culturele instellingen. Het is een beproefde tactiek van veel rechtse partijen, maar ook van ideologische linkse organisaties.

Sociaaldemocraten zouden hier anders in moeten staan. Bij ons

staat inclusief denken en werken voorop en bij ons zou plek moeten zijn voor diverse standpunten en levensstijlen. Zijn wij in staat om weg te blijven van de cancel cultuur? Laten we ons ideaal van de volkspartij in een pluriforme samenleving niet verliezen in deze gepolariseerde wereld. Wij kunnen dat andere geluid zijn waar zoveel Nederlanders naar snakken. Ik zie Liliane Ploumen zo opereren. Zelfs Mark Rutte krijgt een tweede kans van haar.

COLOFON

Redactie: Evelien Polter, Dirk Achterbergh, Joke van der Neut, Twan van Lieshout en Maarten van den Bos

Aan dit nummer werkten mee: Koen van der Gaast, Koen Holtzapffel, Merel Remkes (correctie), Paul te Stroete (fotografie), Naomi Woltring, Egbert de Vries, Tim Zeedijk

Vormgeving: Rosa Stigter

Oplage: 500

ISSN: 23520-7870

Over Tijd & Taak: *Tijd & Taak* wordt sinds 1932 uitgegeven door de Banning Vereniging en haar voorlopers *Zingeving.net* en de Arbeiders Gemeenschap (AG) der Woodbrookers. Het blad is de opvolger van *De Blijde Wereld*, dat van 1902 tot 1932 verscheen. De woorden uit psalm 24 “*Aan God behoort de aarde en haar volheid*” sierden als motto jarenlang het omslag van *Tijd & Taak*.

Deadline: De deadline voor het volgende nummer is 15 oktober 2021

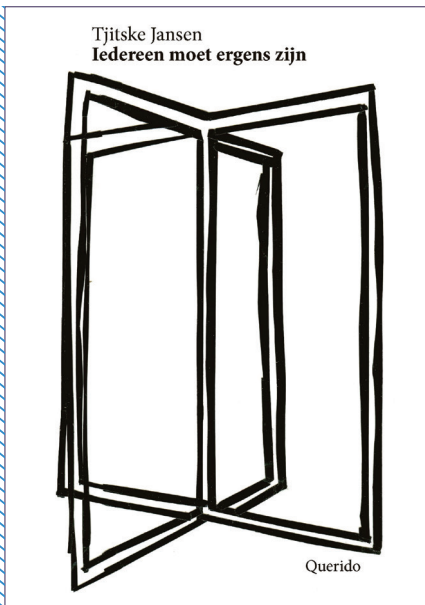
Abonnement: Een jaarabonnement op *Tijd & Taak* kost € 10,-. Leden en donateurs van de Banning Vereniging ontvangen het blad kosteloos.

Over de Banning Vereniging: De Banning Vereniging organiseert activiteiten op het snijvlak van levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie. De Banning Vereniging organiseert bijeenkomsten voor het Netwerk PvdA en levensovertuiging, de jaarlijkse Banningleergang, de halfjaarlijkse Banning Conferenties en de tweejaarlijkse Banningprijs en Banninglezing.

Banning Vereniging
voor levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie
Postbus 10567, 1001 EN Amsterdam
Rekeningnummer: NL87 TRIO 0198 5100 39

info@banningvereniging.nl
www.banningvereniging.nl

LEVENSOVERTUIGING
BANNING VERENIGING RELIGIE
SOCIAALDEMOCRATIE

Tjitske Jansen (1971) publiceerde in 2003 haar eerste dichtbundel Het moest maar eens gaan sneeuwen. Voor haar tweede bundel Koerikoeloem ontving ze de Anna Bijns Prijs. In haar werk combineert ze poëzie en proza met theater. In 2015 verscheen haar prozadebuut Voor altijd het laatst. Dit titelloze gedicht stamt uit de bundel Iedereen moet ergens zijn, die dit jaar verscheen bij Em. Querido's Uitgeverij.

Foto: Tessa Posthuma de Boer
collectie Singel Uitgeverijen

Mijn pleegouders namen me mee
naar de oecumenische streekgemeente.
Een gemeente met een dominee, Stephen
die we voorganger noemden.
De preek was een viering.
God was volgens Stephen niet ver weg en afschrikwekkend
maar dichtbij en liefdevol.
Ik herinner me een viering die erover ging
dat God van iedereen evenveel hield.
Ik worstelde met dat idee.
Stel je voor dat iemand tegen je zegt
'Ik hou van jou zoals ik van iedereen hou'.
Dat wil je toch niet?
Bovendien vond ik het moeilijk voorstelbaar
dat het mogelijk was voor wie dan ook
om Claudia Schouten lief te hebben.
Wilde ik wel dierbaar zijn voor een God
die evenveel om haar gaf als om mij?